

THEODOSIANI

LIBRI XVI

CVM CONSTITVTIONIBVS SIRMUNDIANIS

EDIDIT

ADSVMPTO APPARATV P. KRVEGERI

TH. MOMMSEN

VOLVMINIS I PARS PRIOR

PROLEGOMENA

IN BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS BEROLINENSIS

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCXCV

CONSPECTVS PARTIS PRIORIS

	pag.
Conspectus subsidiorum ad Theodosianum adhibitorum	VI
Conspectus subsidiorum ad Sirmondianas adhibitorum	VIII
PROLEGOMENA IN THEODOSIANVM	
Cap. I. Theodosiani origo et usus	IX
Rubricæ Edicti Gregoriani Theodosiani Iustiniani	XIII
Breviarii Alariciani præscriptio auctoritas subscriptio	XXXI
Cap. II. Theodosiani integri codices	XXXVIII
Cap. III. Ex Theodosiano integro excerpta præter Alaricana .	LIX
Cap. IIII. Breviarii integri codices	LXV
Cap. V. Additamenta Breviarii sumpta ex Theodosiano integro	LXXXII
Cap. VI. Breviarii exempla breviate et incerta	XCIII
I. Libri decurtati	XCV
II. Epitomæ	C
III. Varia et minora	CII
IV. Excerpta ex Breviario	CIII
V. Libri latentes vel deperditi	CIV
Cap. VII. Theodosiani editiones et apparatus	CVII
Cap. VIII. Crisis librorum	CXIX
Cap. VIII. Orthographia librorum et compendia	CXLII
Cap. X. Constitutionum auctores et acceptores et dies locique	CLIII
I. Imperatores	CLX
II. Constitutionum acceptores	CLXII
III. Tempora et loci	CCIX
DE VSV BREVIARII ALARICIANI FORENSI ET SCHOLASTICO PER HISPANIAM GALLIAM ITALIAM REGIONESQVE VICINAS adiecto indice locorum ex Breviario adhibitorum scripsit <i>Alfredus de Wretschko</i>	CCCVII
PROLEGOMENA IN CONSTITVTIONES SIRMUNDIANAS	CCCLXXVIII

Opus Theodosiani edendi a THEODORO MOMMSEN
consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borus-
sicae anno 1898 susceptum atque continuo labore matura-
tum paene absolutum erat, cum vir summus kalendis
Novembribus anni 1903 e vita excessit. Prolegomena inde
a pagina CLXXXV amici, quibus hoc munus Mommseni
voluntate delatum erat, typis mandanda curaverunt.

PROLEGOMENA IN THEODOSIANVM.

CAPVT PRIMVM.

THEODOSIANI ORIGO ET VSVS.

Per longa saecula, quibus stetit res publica Romana, bis tantum Origo Theodosiani leges publico iussu collectae sunt et promulgatae, tempore antiquissimo Romae per decem-viros legibus scribendis, collabente imperio Constantinopoli per Theodosium secuudum.

Theodosius II. imperatoris Arcadii filius natus a. 401, Augustus creatus a. 402 et post patris obitum a. 408 solus imperator Orientis, postquam non nomine solo, sed re quoque ad rerum administrationem pervenit, litteris potissimum deditus et a. 425 Constantinopoli studia liberalia ordinavit (6, 21, 1 — 14, 9, 3 + 15, 1, 53), constituens inter alios doctores publice nominatos duos, *qui iuris ac legum formulas pudent*, et a. 429 constitutiones a Constantino inde latas colligi iussit, ut corpus ita efficeretur singularibus legibus substituendum (1, 1, 5; item in gestis mox citandis), eaque iussio cum effectum non habuisset, eandem tenore paullum mutato a. 435 repetivit (1, 1, 6). Directae sunt iussiones prior ad novem viros enumeratos in constitutione a. 429, posterior ad sedecim, quos enumerat constitutio a. 435 omnes, octo eorum alia infra memoranda a. 438. In utroque collegio primum locum obtinet *Antiochus v. inl.*, dictus a. 429 *ex quaestore et praefectus* (nam ita scribendum), a. 435 *praefectorius ac consularis*, a. 438 *ex praefecto ac consule*; fuit praefectus praetorio secundum rescripta certa (9, 45, 4 — 11, 20, 6; Iust. 1, 50, 2 dubium est) a. 430. 431, consul ordinarius a. 431. Huic adiuncti sunt *quaestor sacri palatii v. inl.* a. 429 *Antiochus alter*, a. 435 *Eubulus*; item *magister memoriae v. sp.* a. 429 *Theodorus*; item *magistri scriniorum v. sp.* a. 429 duo *Eudicius* et *Eusebius*, a. 435 omnes quattuor *Maximinus*, *Epigenes* (a. 438 *magister memoriae*), *Diodorus*, *Procopius* (a. 438 *magister libellorum*). Ad hos administrantes, quorum tamquam provincia esset cura legum, accedunt non administrantes in collegio a. 429 quattuor *Iohannes v. sp. ex primicerio sacri cubiculi* (is enim est *'comes nostri sacrarii'*), *Comazon* et *Eubulus* (a. 435 *magister memoriae*) *v. sp. ex magistris scriniorum*, *Apelles scholasticus*, id est caesidicus; in collegio a. 435 decem *Maximinus v. inl. ex quaestore sacri palatii*; *Sperantius*, *Martyrius* (a. 438 *quaestor*), *Alypius*, *Sebastianus*, *Apollodorus*, *Theodorus* (a. 429 *magister memoriae*), *Eron v. sp. comites consistoriani*; *Erotius v. sp. ex vicariis iuris doctor*; *Neoterius v. sp.* — Absolutum est opus fine a. 437; nam Faustus praefectus Italiae in gestis laudatis narrat anno superiore, scilicet 437, 'peractis nuptiis' inter Valentinianum Augustum et Eudoxiam Theodosii filiam (eae factae sunt die Oct. 29 secundum Chron. min. 2 p. 79), cum una essent Constantinopoli duo Augusti, Theodosium sibi exemplar Theodosiani corporis sua manu tradidisse 'directum utriusque praeceptione', item alterum dedisse praefecto praetorio Orientis. Itaque cum in iisdem gestis memoretur corpus comprobatum esse etiam ab imperatore Occidentis, ea res acta est inter praesentes. Ostendit etiam constitutionum novellarum (id est post Theodosianum emissarum) Theodosianarum vere prima, quae hodie tertia numeratur, data a. 438 Ian. 31 ante eum diem Theodosianum pro absoluto habitum fuisse. Publicatus est a. demum 438 Febr. 15 per legem eam, quae sequitur.

IMPP. THEOD(OSIUS) ET VALENT(INIANVS) AA. FLORENTIO P(RAEFECTO) P(RAETORI)O ORIENTIS. Saepe nostra clementia dubitavit, quae causa faceret, ut tantis propositis praemiis, quibus artes et studia nutriantur, tam pauci rarique extiterint qui plene iuris civilis scientia ditarentur, et in tanto lucubrationum tristi pallore vix unus aut alter receperit solidi-
1 tatem perfectae doctrinae. Quod ne a quoquam ulterius sedula ambiguitate tractetur, si copia immensa librorum, si actionum diversitas difficultasque causarum animis nostris occurrat, si denique moles constitutionum divalium, quae velut sub crassa demersae caligine obscuritatis vallo sui notitiam humanis ingenii interclusit, verum egimus negotium temporis nostri et discussis tenebris compendio brevitatis lumen legibus dedimus, electis viris nobilibus exploratae fidei, famosae doctrinae, quibus delegata causa civilis officii, purgata interpretatione, retro principum scita vulgavimus, ne iuris peritorum ulterius, severitate mentita dissimulata inscientia, velut ab ipsis adytis expectarentur formidanda
2 responsa, cum liquido pateat, quo pondere donatio deferatur, qua actione petatur hereditas, quibus verbis stipulatio colligatur, ut certum vel incertum debitum sit exigendum. Quae singula prudentium detecta vigiliis in apertum lucemque deducta sunt nominis
3 nostri radiante splendore. Nec parvum pretium sibi hoc suspicentur esse delatum, quibus divina sensa pectoris nostri mandavimus. Etenim si recte mentis acie futura pro-
4 spicimus, ad posteros usque devenient laboris nostri consortio. Quam ob rem detersa nube voluminum, in quibus multorum nihil explicantium aetates adtritae sunt, compendiosam divalium constitutionum scientiam ex divi Constantini temporibus roboramus, nulli post kal. Ian. concessa licentia ad forum et cotidianas advocaciones ius principale deferre vel litis instrumenta componere, nisi ex his videlicet libris, qui in nostri nominis vocabulum transierunt et sacris habentur in seriniis. Quamquam nulli retro principum aeternitas sua detracta est, nullius latoris occidit nomen, immo, lucis gratia mutati, claritudine consultorum angusta nobiscum societate iunguntur. Manet igitur manebitque in perpetuum eliminata gloria conditorum, nec in nostrum titulum demigravit nisi lux sola
5 brevitatis. Et quamvis nostris auspiciis totius operis instauratio deberetur, adtamen magis imperatorum magisque credidimus gloriosum, si fugata invidia perennitatis iure memoria remaneret auctorum. Nobis ad fructum bonae conscientiae satis abundeque suf-
6 ficiet revelatis legibus inventa maiorum obscuritatis iniuria vindicasse. His adicimus nullam constitutionem in posterum velut latam in partibus Occidentis aliove (*fortasse scr. ullo*) in loco ab invictissimo principe filio nostrae clementiae, p(er)p(etuo) Augusto Valentiniano posse proferri vel vim legis aliquam obtinere, nisi hoc idem divina pragma-
7 tica nostris (*scr. nostra*) mentibus intimetur. Quod observari necesse est in his etiam, quae per Orientem nobis auctoribus promulgantur; falsitatis nota damnandis, quae ex tempore definito Theodosiano non referuntur in codice, exceptis his, quae habentur apud militum sancta principia, vel de titulis publicis expensarum aliarumque rerum gratia
8 quae in registis diversorum officiorum relata sunt. Longum est memorare, quid in huius consummationem negotii contulerit vigiliis suis Antiochus, cuncta sublimis, ex prae-
f(ecto) et cons(ule); quid Maximinus, v(ir) inl(ustris) exquaestore nostri palatii, eminens omni genere litterarum; quid Martyrius, v(ir) inl(ustris), comes et quaestor, nostrae clementiae fidus interpres: quid etiam Sperantius, Apollodorus, Theodorus, viri spectabiles, comites sacri nostri consistorii; quid Epigenes, v(ir) s(pectabilis), com(es) et mag(ister) memoriae; quid Procopius, v(ir) s(pectabilis), com(es) et magister libellorum, iure omnibus
9 veteribus comparandi. Quod restat, Florenti, p(arens) k(arissime) a(tque) a(mantissime), inlustris et magnifica auctoritas tua, cui amicum, cui familiare est placere principibus, edictis prop(ositis) in omnium populorum, in omnium provinciarum notitiam scita maie-
statis augustae nostrae faciat pervenire. DAT. XV. KAL. MART. CONSTANTINOPOLI THEOD(OSIO) A. XVI. CONS. ET QVI FVERIT NVNTIATVS.

Eius constitutionis exemplar missum ad praefectum Orientis servatum est cum inter novellas Theodosianas, ubi hodie pro prima numeratur eoque loco a nobis quoque edetur¹⁾, tum praescriptum exemplaribus quibusdam ipsius Theodosiani. — Ex rerum scriptori-

¹⁾ Omnino aptius ea collocatur ante Theodosianum quam ante Theodosii novellas, nihil enim commune habet cum novellarum corpore incipiente ab epistula a. 447, per quam Theodosius II novellas adhuc emissas temporum ordine dispositas collegae Occidentem regenti transmisit.

bus unus (nam Hydatium interpolatum chr. min. 2 p. 15 recte spernemus) auctor chronicorum Gallicorum a. 452 (chr. min. vol. 1 p. 660) corporis publicati meminit sub a. XV Theodosii II: *Theodosianus liber omnium legum legitimorum principum in unum conlatarum hoc primum anno editus*. — Anno 438 exeunte (gesta ipsa diem non enuntiant, sed edita sunt, statim opinor, Dec. 25) Faustus ille praefectus praetorio Italiae exemplar sibi traditum senatui urbis Romae intimavit, non ut senatus id comprobaret (id enim ab hoc aevo alienum est), sed ut acciperet et de exemplaribus conficiendis et edendis caveret; gesta de ea re praemissa sunt ipsi Theodosiano in codice uno Ambrosiano. — Theodosianum legis vicem obtinere inde a k. Ian. a. 439 neque nisi ex eo ullam constitutionem, scilicet temporum eorum ad quae pervenit, deinceps in foro allegari licere lex illa a. 438 enuntiat.

Ad exemplaria quod attinet, authentica duo manu imperatorum subscripta lex eadem a. 438 ait haberi 'sacris in scriniis', scilicet tam Ravennae quam Constantinopoli sub magistris scriniorum. Praeterea modo vidimus exemplaria item ab iis directa tradita esse praefectis praetorii duobus primariis, ut una cum senatibus publicandae syllogae curam agerent. Fiunt secundum ea, quae praefectus senatui exponit¹⁾, plura 'corpora', id est exemplaria, descripta ad subscriptum ab imperatore; horum unum conservabitur in scrinio praefecti praetorio Italiae, alterum apud praefectum urbi. Ea ut in *scriniis publicis sub signaculis habeantur*, item ut *singuli praefecti signacula sua adhibeant*, acclamationes flagitant; flagitant item, ut *plures codices fiant*, ut *codices in scriniis habendi sumptu publico fiant*, ut *habeantur in officiiis*, ut *in provincias dirigantur*; praefectus hoc tantum promittit in Africam exemplar se transmissurum esse. Lex a. 438 hoc solum caverat, ut ipsa per provincias promulgaretur edictis propositis. Denique codex, puto missus ex Oriente, traditur constitutionariis, ut tam exemplaria illa scribant, de quibus dictum est quam alia plura, quo qui velit sumptu suo syllogen comparet. Commercium hoc ut recte fiat, cura est praefecti urbi; ad eum enim referenda esse verba acclamatoria '*ad curam pertineat praefecturae*' intellegitur maxime ex constitutione, de qua statim dicitur, a. 443; eiusque erit 'cognitionale officium' in ea memoratum. Sub praefecto eam rem curare iubetur Beronicianus v. sp., fortasse is ipse qui in concilio Calchedonensi a. 451 litteras imperatorias recitavit dictus *Βερονικιανός ὁ καθ'αὐτώμενος σηκητάριος τοῦ θείου κοινοβουλίου* (Mansi vol. 7 p. 584). Requirit praeterea acclamationes, ut *omnes codices litteris consecrantur*, scilicet non notis tachygraphis Tironianis; item ut *notae iuris non adscribantur*, nimirum quales nobis innotuerunt ex Gaio. Haec explicantur in gestis. Ea gesta constitutionariis Anastasio et Martino, qui 'ex praecepto' in senatu eo interfuerunt, edita una cum ipso opinor archetypo per Flavium Laurentium exceptorem senatus²⁾, ab his praemissa sunt exemplaribus per eos in Occidente divenditis. — Adhaeret gestis praeterea constitutio data ad eosdem constitutionarios a. 443 Dec. 23, per quam Valentinianus III (is enim in ea loquitur, licet videantur solito more nomina duorum Augustorum praescripta fuisse) inspectis gestis illis praefectum urbi curare iubet, ne Theodosiani exemplaria edantur veneantve nisi scripta per ipsos constitutionarios, *quos manebit periculum, si quid edita falsitatis habuissent*. — Ab uno exemplarium eorum, quae constitutionarii hi scripserunt praepositis dictis gestis et adiecta hac monopolii confirmatione, descendit ex codicibus nostris certe codex Ambrosianus; in reliquis item cogitari poterit de eadem origine, quamquam gesta ab iis absunt, nam plerique initio mutili sunt et in paucis non mutilis fieri potest, ut librarii posteriores gesta omiserint.

Titulus syllogae, si sequimur libros scriptos, fuit *Theodosianus* nude. Inter Titulus integri corporis codices qui supersunt numero paucos exordium nullus servavit, finem

¹⁾ In oratione hac quaedam perturbata sunt, puto culpa Fausti ipsius. 'Tria corpora' parum recte procedunt, sive comprehendas exemplum mittendum in Africam sive archetypum adlatum Constantinopoli. Denique perverse dicitur tertium exemplum faciendum esse constitutionariis tradendum, cum ex tribus illis duo certe ab iisdem scribi debuerint.

²⁾ Flavii Laurentii exceptoris senatus, qui gesta constitutionariis edidit a. 438, extat titulus sepulchralis (ut monui *neues Archiv* 10 p. 584) repertus Romae (Rossi *bull. crist.* 1869 p. 18) ita conceptus: *hic quiescit in pace Laurentius [s]criba senatus dep[ositus] die IIII iduum Mart. Adelfio v. c. cons. (a. 451).*

solus codex *T* sic: *Theod̄ constitutionum lib. XVI*, subscribens praeterea indici titulorum: *tituli divi* (sic) *Theodosiani*, quod qui scripsit, auctorem corporis putavit non Theodosium esse, sed Theodosianum. Singulis libris codices aut solum numerum subscribunt, ut fit in codice *R*, item in fine quorundam librorum in codice *V*, aut adicitur unum vocabulum *Theodosiani*, ut factum est in codice *T* ad finem librorum (excepto, ut dictum est, extremo), item in codice *V* in fine librorum quorundam. Denique in Breviarii exordio dicuntur eo contineri '*leges sive species iuris de Theodosiano vel de diversis libris*' et antiquissimi quique Breviarii codices, in his *PM*, singulis libris non subscribunt nisi *Theodosiani* adiecto libro et numero. Librariorum autem esse videntur si qua reperiuntur additamenta, ut *constitutionum* vidimus adiectum esse in libro *T* extremo, ut in *H* similiter Theodosiano subscribitur *explicit Theodosiani constitutionum liber*, ut in *N* dicuntur breviario contineri *libelli ex corpore divi Theodosiani* (sic) *libri XVI*, in *O* praescribitur rubricis: *incipiunt capitula . . . legum antiquarum a Theodosio minore collectarum*, subscribitur libro postremo: *explicit liber XV* (sic) *Theodosii minoris de confirmatione legum antiquarum*. Similia reliquorum codicum relata in eorum recensu hoc loco non repetimus. — Constitutionum de formanda hac sylloge emissarum prior a. 429 loquitur de colligendis legibus *ad similitudinem Gregoriani atque Hermogeniani codicis* et mox de his '*codicibus*' tribus, altera a. 435 nominat *contextores huius Theodosiani codicis* (hinc pendent Isidorus orig. 5, 1, 7 et Iustinianus const. Haec quae necessario praef. et Cordi nobis 1) idque ipsum est in gestis c. 4: *legit ex codice Theodosiano* eodemque vocabulo utitur constitutio a. 438 supra relata de sylloge publicanda itemque data a. 443 de exemplaribus eius faciendis directa ad constitutionarios; denique novellae legi a. 447 (nov. Theodosii 2) in Ottoboniano libro sic fere praescriptum est: *de Theodosiani codicis auctoritate et de legibus, quae latae sunt post Theodosianum divi Theodosii Augusti*. Legi Valentini III a. 448 (nov. Valent. 25) praescribitur *de confirmatione legum divi (expectes domini) Theodosii Augusti quae latae sunt post Theodosianum*; idem citat *corpus Theodosianum* nov. 31, 1. 34 praef. *Theodosianus liber* est in chronicis Gallicis a. 452 (chr. min. 1 p. 600); *Theodosianae leges* appellantur a Sidonio Apollinare (ep. 1, 1). — In allegationibus syllogae apud posteriores non frequentissimis dominatur *Theodosianus* nude: ita citatur in appendice priore breviarii (c. 20 et in fine apud Kruegerum) et in auctario constitutionum Sirmondianarum (vide ad 1, 27, 1) et apud Iohannem Lydum bis de mag. 2, 40. 3, 40 (ubi *ὁ πάλαι Θεοδοσιανός* opponitur *τῷ νεωτέρῳ*), cum in tertio loco 3, 23 dicatur *ὁ πάλαι Θεοδοσιανός κώδιξ*; item in lege Burgundionum Romana passim; item in Consultatione semel (6, 7, 9); eodem redit, quod semel legitur in lege Burgundionum (1, 3), item apud gromaticos (p. 267 Lachm.) et passim in appendice posteriore breviarii (p. 260 sq. Krueger) et in Consultatione *corpus Theodosiani*, pariter atque passim reperitur *corpus* (= volumen) *Papiniani* (1, 4, 3), *corpus Ulpiani* (inscr. ante regulas), *corpus Gregoriani*, *corpus novellarum Theodosii et Valentini* (lex Burg. 2, 2) et negat interpretes Alaricianus (ad Th. 1, 4, 3) Scaevolam aliosque prudentes vetustos *in suis corporibus* iam inveniri. *Corpus Theodosianum* in allegationibus non inveni nisi apud Theudem regem Wisigothorum ei legem suam de litium expensis inserentem; nec multo frequentius allegatur *Theodosianus codex* vel *codex Theodosianus*, scilicet in scholiis Sinaiticis (c. 2. 3 Krueger) et apud imperatores Anthemium (nov. 3) et Iustinianum (Inst. 3, 1, 15), denique apud Iohannem Lydum tertio loco illo supra citato. His expensis intellegitur legitimo usu syllogen nuncupari solo vocabulo Theodosiani, nam alterum vocabulum et a codicibus syllogae optimis quibusque abest et abest passim etiam in allegationibus. Idem fortasse obtinet de Gregoriano et de Hermogeniano, nam his quoque saepe certe substantivum nullum adiungitur; contra legitime dicitur codex Iustinianus. — Sane syllogarum harum intitulatio (egi de ea in ephemeride Savignyana vol. 10 p. 345 seq.), sive solum adiectivum pro titulo operis fuit sive ad id adiectum est codicis vocabulum, longe recedit a solita titulorum Latinorum forma multis exemplis firmata; neque displicet quam ibi proposui coniectura syllogas non continentes nisi solas imperatorum constitutiones prudentibus magis pro tabulis publicis fuisse quam pro libris itaque non auctorum nomina iis indita esse, sed vocabulo codicis in tabulis publicis sollempni ea solita esse significari, quo abiecto utpote communi omnium ea plerumque laudari sub nomine determinandi causa adiecto periti imperatorisve eius, qui syllogen composuisset vel componi iussisset.

Theodosianus constat ex libris sedecim, singuli libri ex certo numero titulorum, titulus ex certo numero constitutionum. Tituli vocabulo ut ipse Theodosius passim utitur (1, 1, 5 — 1, 1, 6 — gesta c. 4 cet.), ita in corporis ordinatione id non reperitur ante rubricas in ullo ex nostris libris *TRVW*; reperitur in superscriptionibus ad oram paginae superiores librorum *TV* in illo *T*, in hoc *R* (= *rubrica*) sequente in utroque numero. Breviarii quoque libri vetustiores *HPM* titulis numeros solos praescribunt, nisi quod uno loco l. 4 tit. 21, ubi *H* praeter consuetudinem in medio versu rubricam incipit, ei praescripsit *K* (= *kaput*?). — Singula capita dicta esse *constitutiones* dubium non est, quamquam in praescriptionibus id nusquam legitur. Lex Burgundionum Romana ubi Theodosianum citat, capita constanter, ut nos consuevimus, *leges* appellat, cum in Gregoriano et Hermogeniano citandis *constitutionum* vocabulum praevaleat (14, 1, 7 cf. 3, 2).

Tituli et
constitutiones

Titulus numeri vix praescripti fuerunt in archetypo; nam codex *V* eos numeros habet in l. XIII. XIII. XV ab emendatore adiectos, in l. XVI nullos et desunt etiam hic illic in *W*. Gromaticum corpus (p. 267) citat ex *secundo libro titulo finium regundorum*. Item lex Romana Burgundionum in adlegendis Theodosiani titulis plerumque rubricam ponit, uno solo loco (1, 3) numerum. E contrario numeri constanter praescripti sunt in *V* per libros VIII—XII a manu prima et ubiubi adsunt in *RT*. Theudis rex Wisigothorum legem suam de litium expensis inseri iubet huius legis *libro quarto sub titulo XVI*.

Constitutiones per titulos non numerantur in *R*, numerantur in *W* plerumque, in *VI* et Halberstadiensi constanter. At afuisse eos numeros ab exemplari Theodosiani a quo pendet codex *V*, inde colligitur, quod ubi is hiat (ut 14, 11, 2 et 16, 4, 6) numeri hiatibus celatis continuantur; item ab eo, ad quod lex Romana Burgundionum formata est, inde intellegitur, quod in capite citando (id quod enuntiatur constanter usque ad tit. 14, postea semel tantum 22, 6) utitur nominibus imperatorum vel magistratuum. Itaque dubium non est eos numeros a librariis proficisci. Secundum numeros constitutiones citantur in scholiis Sinaiticis (c. 2: ἐν τῷ γ' βιβλίῳ τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικος τίτλω ἐ' ἢ ἐ' τοῦ τίτλου διάταξις).

Ordinem rerum, secundum quem constitutiones dispositae sunt, tabula declarat quam subieci. Primo ordine ad libros I—III adscripta sunt quae rubricis Theodosiani respondent capita edicti praetoris urbani, quod iam habemus quodammodo redivivum in egregio opere Lenelii, ad Lenelianos titulos capitaque. Secundus ordo vel inde a l. V primus constitutiones indicat ex Gregoriano (edito opinor a. 295) translatas in Iustinianum, quatenus leguntur ibi sub rubricis quae Theodosianis respondent. Ordo qui sequitur, ad quem reliqui ordinati sunt, nobis est primarius, scilicet exhibens Theodosiani rubricas hic illic brevitas. Extremus denique repraesentat rubricas Iustiniani redactas ad Theodosiani ordinem; verba ubi differunt, potiora indicavimus, reliquis notam apposuimus significantem ea eadem esse vel fere eadem.

EDICTVM   GREGORIANVS   THEODOSIANVS   IUSTINIANVS

THEODOSIANI LIBER PRIMVS

	1 de constitutionibus principum et edictis	1, 14 de legibus et constitutionibus principum et edictis
Iust. 1, 19, 1 — 1, 21, 1 (?) — 1, 22, 1. 2 — 1, 23, 1—3	2 de diversis rescriptis	1, 23 de diversis rescriptis et pragmaticis sanctionibus
	3 de mandatis principum	1, 15 =
	4 de responsis prudentium	1, 17 de veteri iure enucleando et auctoritate iuris prudentium cet.

EDICTVM	GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IUSTINIANVS
I: de iis qui in municipio colonia foro iure dicundo praesunt	Iust. 1, 26, 1. 2	5 de officio praefectorum praetorio	1, 26 de officio praefectorum praetorio Orientis et Illyrici
		6 de officio praefecti urbis	1, 28 =
		7 de officio magistri militum	1, 29 =
		8 de officio quaestoris	1, 30 =
		9 de officio magistri officiorum	1, 31 =
		10 de officio comitis s. l.	1, 32 =
		11 de officio comitis r. pr.	1, 33 =
		12 de officio proconsulis et legati	1, 35 =
		13 de officio comitis Orientis	1, 36 =
		14 de officio praefecti Aug.	1, 37 =
		15 de officio vicarii	1, 38 =
	Iust. 1, 40, 1?	16 de officio rectoris provinciae	1, 40 =
		17 de officio rationalis summarum et rei privatae	
		18 de officio praefecti vigillum	1, 43 =
		19 de officio tribuni voluptatum	
		20 de officio iudicum civilium	1, 45 =
		21 de officio iudicum militarium	1, 46 =
		22 de officio iudicum omnium	1, 48 de officio diversorum iudicum
		. . . . .	
		27 (?) de episcopali definitione	1, 4 de episcopali audientia <i>cet.</i>
		28 [de defensoribus senatus]	
		29 de defensoribus civitatum	1, 55 =
		30 de curatoribus civitatum	
		31 de administratiunculis intra urbem	
		32 de procuratoribus gynaeci et metallorum	11, 7 de . . . . procuratoribus metallorum 11, 8 de . . . . procuratoribus gynaeci . . . .
		33 de primiceriis	
	1, 51, 1?	34 de adessoribus, domesticis et cancellariis	1, 51 =

EDICTVM	GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
THEODOSIANI LIBER SECVNDVS.			
II: de ipsius praetoris iurisdictione	Iust. 3, 11, 1—3	1 de iuris dictione et ubi quis conveniri debeat 2 ne in sua causa quis iudicet 3 de ommissa actionis impetratione 4 de denuntiatione vel editione rescripti 5 de dominio rei quae poscitur vel consortibus ab eo cui denuntiatum fuerit nominandis 6 de temporum cursu et reparationibus denuntiationum	3, 13 de iuris dictione omnino iudicium et de foro competenti 3, 5 = 2, 57 de formulis et impetratione actionum sublata 3, 40 de consortibus eiusdem litis
	Iust. 3, 11, 1	7 de dilationibus 8 de feriis	3, 11 = 3, 12 =
III: de pactis et conventionibus	Iust. 2, 3, 1—28. 2, 4, 1—39	9 de pactis et transactionibus	2, 3, 4 =
VI: de postulando	Iust. 2, 6, 1—4	10 de postulando	2, 6 =
	Iust. 2, 9, 1—3; cf. 2, 7, 1. 2, 8, 1. 2	11 de erroribus advocatorum	2, 9 =
VIII: de cognitoribus et procuratoribus et defensoribus	Iust. 2, 12, 1—20	12 de cognitoribus et procuratoribus	2, 12 de procuratoribus
	Iust. 2, 13, 1	13 de actionibus ad potentes translatis 14 de his qui potentiorum nomina in lite praetendunt vel titulos praediis adfigunt	2, 13 ne liceat potentioribus <i>cet.</i> 2, 14 de his qui potentiorum nomine <i>cet.</i>
10, 40: de dolo malo	Iust. 2, 20, 1—7	15 de dolo malo	2, 20 =
X: de integrum restitutionibus	Iust. 2, 21, 1—7	16 de integri restitutione	2, 21 =
10, 41: de minoribus XXV annis	Iust. 2, 44, 1	17 de his qui veniam aetatis impetraverunt	2, 44 =
XIII: de iudiciis omnibus	Iust. 3, 1, 1—7	18 de iudiciis	3, 1 =
cf. Lenel p. 111	Iust. 3, 28, 1—24	19 de inofficioso testamento	3, 28 =
	Iust. 3, 29, 1—8	20 de inofficiosis donationibus	3, 29 =
		21 de inofficiosis dotibus	3, 30 =
15, 65: si hereditas petatur	Iust. 3, 31, 1—10	22 de hereditatis petitione	3, 31 =
15, 69: de rei vindicatione	Iust. 3, 32, 1—28	23 de rei vindicatione	3, 32 =
15, 80: familiae herciscundae	Iust. 3, 36, 1—25	24 de familiae herciscundae	3, 36 =

EDICTVM	GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
15, 81: communi dividundo	Iust. 3, 37, 1—5	25 de communi dividundo	3, 37 =
15, 79: finium regundorum	Iust. 3, 39, 1. 2	26 de finium regundorum	3, 39 =
17, 95: si certum petetur	Iust. 4, 2, 1—15	27 si certum petatur de chirografis	4, 2 si certum petatur
		28 de pecuniae sequestratione prohibita	4, 4 de prohibita sequestratione pecuniae
		29 si certum petatur de suffragiis	4, 3 de suffragio
17, 99: de pignoratitia actione	Iust. 4, 24, 1—12	30 de pigneribus	4, 24 de actione pignoratitia
18, 104: quodcum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur	Iust. 4, 26, 1—12	31 quod iussu 32 de peculio	4, 26 quod cum eo qui in aliena est potestate negotium gestum esse dicitur vel de peculio seu quod iussu seu de in rem verso
	Iust. 4, 32, 1—24	33 de usuris	4, 32 =

THEODOSIANI LIBER TERTIVS

18, 111: empti venditi	Iust. 4, 38, 1—13	1 de contrahenda emptione	4, 38 =
		2 de commissoria rescindenda	8, 34 de pactis pignorum et de commissoria lege in pignoribus rescindenda
	Iust. 4, 43, 1	3 de patribus, qui filios distraxerunt	4, 43 =
XX: de re uxoria	Iust. 4, 58, 1—4	4 de aediliciis actionibus	4, 58 =
	Iust. 5, 1, 1. 5, 3, 1—14	5 de sponsalibus et ante nuptias donationibus	5, 1 de sponsalibus et arris sponsaliciis et proxeneticis 5, 3 de donationibus ante nuptias . . . et sponsaliciis
		6 si provinciae rector vel ad eum pertinentes sponsalia dederint	5, 2 =
	Iust. 5, 4, 1—17	7 de nuptiis	5, 4 =
		8 de secundis nuptiis	5, 9 =
		9 si secundo nubserit mulier, cui maritus usumfructum reliquerit	5, 10 =
		10 si nuptiae ex rescripto petantur	5, 8 =
		11 si quacumque praeditus potestate nuptias petat invitae	5, 7 =
	Iust. 5, 5, 1. 2	12 de incestis nuptiis	5, 5 de incestis et inutilibus nuptiis
	Iust. 5, 12, 1—27	13 de dotibus 14 de nuptiis gentilium	5, 12 de iure dotium

EDICTVM	GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
		15 de fideiussoribus dotium	5, 20 ne fideiussores . . . dotium dentur
	Iust. 5, 17, 1—6	16 de repudiis	5, 17 de repudiis et iudicio de moribus sublato
XXII: de tutelis	Iust. 5, 29, 1—3	17 de tutoribus et curatoribus creandis	5, 29 de confirmando tutore
	Iust. 5, 31, 1—10	18 qui petant	5, 31 qui petant tutores vel curatores
22, 121: de administratione tutorum	Iust. 5, 37, 1—19. 5, 38, 1—6	30 de administratione et periculo tutorum et curatorum	5, 37 de administratione tutorum et curatorum <i>cet.</i>
	Iust. 5, 62, 1—23	31 de excusatione tutorum	5, 38 de periculo tutorum et curatorum
	Iust. 5, 71, 1—17	32 de praediis minorum sine decreto non alienandis	5, 62 de excusationibus <i>cet.</i> 5, 71 =

THEODOSIANI LIBER QVARTVS

XXV: de bonorum possessionibus	Iust. 6, 11, 1. 2. 6, 12, 1. 2. 6, 13, 1	1 de cretione vel bonorum possessione	6, 11 de bonorum possessione secundum tabulas 6, 12 de b. p. contra tabulas <i>cet.</i> 6, 13 de b. p. contra tabulas liberti <i>cet.</i>
25, 156: unde liberi	Iust. 6, 14, 1. 2	2 unde liberi	6, 14 =
25, 148: edictum Carbonianum	Iust. 6, 17, 1	3 de Carboniano edicto	6, 17 =
XXVI: de testamentis	Iust. 6, 23, 1—14. 6, 36, 1—6	4 de testamentis et codicillis	6, 23 de testamentis <i>cet.</i> 6, 36 de codicillis
cf. Lenel p. 406	Iust. 8, 36, 1	5 de litigiosis	8, 36 =
		6 de naturalibus filiis et matribus eorum	5, 27 =
		7 de manumissionibus in ecclesia	1, 13 de his qui in ecclesiis manumittuntur
XXXI: de liberali causa	Iust. 7, 16, 1—39	8 de liberali causa	7, 16 =
	Iust. 7, 10, 1—6	9 de his qui non a domino manumissi sunt	7, 10 =
	Iust. 6, 7, 1	10 de libertis et eorum liberis	6, 7 =
	Iust. 7, 33, 1—10	11 de longi temporis praescriptione	7, 33 de praescriptione longi temporis X vel XX annorum
		12 ad senatus consultum Claudianum	7, 24 de senatus consulto Claudiano tollendo
32, 185: de vectigalibus	Iust. 4, 61, 1—3	13 de vectigalibus et commissis	4, 61 =
	Iust. 7, 21, 1—8	14 de actionibus certo tempore finiendis	
		15 de quinquennii praescriptione	

EDICTVM	GREGORIANVS	THEODOSIAVS	IUSTINIANVS
XLII: de re iudicata	Iust. 7, 52, 1—5; cf. 7, 50, 1. 2	16 de re iudicata	7, 52 =
	Iust. 7, 44, 1	17 de sententiis ex periculo recitandis	7, 44 =
	Iust. 7, 51, 1	18 de fructibus et litis expensis	7, 51 =
	Iust. 7, 54, 1	19 de usuris rei iudicatae	7, 54 =
cf. 38, 206: qui ex lege Iulia bonis cesserit	Iust. 7, 71, 1—5	20 qui bonis ex lege Iulia cedere possunt	7, 71 qui bonis cedere possunt
43, 227: quorum bonorum	Iust. 8, 2, 1	21 quorum bonorum	8, 2 =
43, 245: unde vi	Iust. 8, 4, 1—4	22 unde vi	8, 4 =
43, 264: utrobi		23 utrobi	

GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IUSTINIANVS
	THEODOSIANI LIBER QVINTVS	
Iust. 6, 58, 1—9	1 de legitimis hereditatibus	6, 58 de l. heredibus
	2 de decurionum	6, 62 de hereditatibus decurionum naviculariorum cohortalium militum et fabricensium
	3 de clericorum et monachorum	
	6 (?) de bonis militum	6, 62 de hereditatibus . . . . militum et fabricensium
Iust. 8, 50, 1—18	7 (?) de postliminio	8, 50 =
	8 (?) de ingenuis qui tempore tyranni servierunt	
Iust. 8, 51, 1	9 (?) de expositis	8, 51 de infantibus expositis . . . . et de his qui sanguinolentos . . . . acceperunt
	10 (?) de his qui sanguinolentos . . . acceperunt	
	12 [de fundis patrimonialibus et saltuensibus et emphyteuticis et eorum conductoribus?]	11, 62 =
	13 [de fundis rei privatae et saltibus divinae domus?]	11, 66 =
	14 [de diversis praediis urbanis et rusticis et de omni reditu civili?]	11, 70 =
	15 [de omni agro deserto et quando steriles fertilibus imponantur?]	11, 59 =
	16 [de agricolis et mancipiis dominicis vel fiscalibus sive rei privatae?]	11, 68 =
	17 de fugitivis, colonis, inquilinis et servis	11, 64 de fugitivis colonis patrimonialibus et emphyteuticis et saltuensibus
	18 de inquilinis et colonis	11, 48 de agricolis censitis vel colonis
	19 ne colonus inscio domino suum alienet peculium est.	
Iust. 8, 52, 1	20 de longa consuetudine	8, 52 quae sit longa consuetudo

GREGORIANVS

THEODOSIANVS

IVSTINIANVS

THEODOSIANI LIBER SEXTVS

Iust. 12, 1, 1

1 [de dignitatibus]	12, 1 =
2 de senatoria dignitate	
3 de praediis senatorum	
4 de praetoribus et quaestoribus	1, 39 de officio praetorum 12, 2 de praetoribus et honore praeturae <i>cet.</i>
5 ut dignitatum ordo servetur	12, 8 =
6 de consulibus, praefectis, magistris militum et patriciis	12, 3 =
7 de praefectis praetorio sive urbis et magistris militum	12, 4 =
8 de praepositis sacri cubiculi	12, 5 de pr. s. c. et de omni- bus cubiculariis et privi- legiis eorum
9 de quaestoribus, magistris officio- rum, comite sacrarum largitionum et rerum privatarum	12, 6 =
10 de primicerio et notariis	12, 7 de pr. et secundocerio et not.
11 de magistris scriniorum	12, 9 =
12 de comitibus consistorianis	12, 10 =
13 de comitibus et tribunis scholarum	12, 11 =
14 de comitibus rei militaris	12, 12 =
15 de comitibus, qui illustribus agen- tibus adsident	
16 de comitibus et archiatri sacri palatii	12, 13 =
17 de comitibus, qui provincias regunt	12, 14 =
18 de comitibus vacantibus	
19 de consularibus et praesidibus	
20 de comitibus ordinis primi artium diversarum	
21 de professoribus, qui in urbe Con- stantinopolitana docentes ex lege meruerint comitivam	12, 15 =
22 de honorariis codicillis	
23 de decurionibus et silentiariis	12, 16 =
24 de domesticis et protectoribus	12, 17 =
25 de praepositis labarum	12, 18 =
26 de proximis, comitibus dispositionum ceterisque qui in sacris scriniis mili- tant	12, 19 de proximis sacrorum scriniorum ceterisque q. in s. s. m.
27 de agentibus in rebus	12, 20 =
28 de principibus agentum in rebus	12, 21 =
29 de curiosis	12, 22 =
30 de palatinis sacrarum largitionum et rerum privatarum	12, 23 =
31 de stratoribus	12, 24 =
32 de castrensiis	12, 25 de castr. et ministe- rianis
33 de decanis	12, 26 =
34 de mensoribus	12, 27 =

GREGORIANVS

THEODOSIANVS

IVSTINIANVS

35 de privilegiis eorum, qui in sacris scriniis militarunt	12, 28 de pr. e. qui in sacro palatio militant
36 de castrensi omnium palatinorum peculio	12, 30 =
37 de equestri dignitate	12, 31 =
38 de perfectissimatus dignitate	12, 32 =

THEODOSIANI LIBER SEPTIMVS

Iust. 12, 35, 1—8

1 de re militari	12, 35 =
2 quid probare debeant ad quamque militiam venientes	
3 quis in gradu praeferatur	
4 de erogatione militaris annonae	12, 37 =
5 de excoctione et translatione an- nonarum	12, 38 de exc. et tr. militarium annonarum
6 de militari veste	12, 39 =
7 de pascuis	11, 61 de pascuis publicis et privatis
8 de metatis	12, 40 de metatis et epideme- ticis
9 de salgamo hospitibus non prae- bendo	12, 41 =
10 ne quis in palatiis maneat	
11 ne comitibus et tribunis lavacra praestentur	1, 47 =
12 de comneatu	12, 42 =
13 de tironibus	12, 43 =
14 de burgariis	
15 de terris limitaneis	
16 de litorum et itinerum custodia	12, 44 =
17 de lusoriis Danuvii	
18 de desertoribus et occultatoribus eorum	12, 45 =
19 de Saturianis et Subafrensibus et occultatoribus eorum	
20 de veteranis	12, 46 =
21 de testimoniali ex tribunis et pro- tectoribus	
22 de filiis militarium apparitorum et veteranorum	12, 47 de filiis officialium mili- tarium qui in bello mori- untur
23 de oblatione equorum	
24 de oblatione votorum	12, 48 =

THEODOSIANI LIBER OCTAVVS

1 de numerariis, actuariis, scriniariis et exceptoribus	12, 49 de numerariis actuariis et chartulariis et adiuto- ribus scriniariis et excep- toribus <i>cet.</i>
2 de tabulariis, logografis et censua- libus	10, 71 de t. scribis log. et cens.
3 de privilegiis apparitorum magi- steriae potestatis	12, 54 de apparitoribus magi- strorum militum et privi- legiis eorum

GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
	4 de cohortalibus, principibus, corniculariis et primipilaribus	12, 57 =
	5 de cursu publico, angariis et parangariis	12, 50 =
	6 de tractoriis et stativis	12, 51 =
	7 de diversis officiis et apparitoribus et probatoriis eorum	12, 59 =
	8 de executoribus et exactionibus	12, 60 de executoribus et exactoribus
	9 de lucris officiorum	12, 61 de lucris advocatorum et concussionibus officiorum sive apparitorum
	10 de concussionibus advocatorum sive apparitorum	
	11 ne quid publicae laetitiae nuntii . . . accipiant	12, 63 publicae laetitiae vel consulum nuntiatores <i>cet.</i>
Iust. 8, 53, 1—24	12 de donationibus	8, 53 =
Iust. 8, 55, 1—6	13 de revocandis donationibus	8, 55 =
	14 de ingratis liberis	8, 49 =
	15 de iis quae administrantibus . . . . distracta sunt vel donata	
	16 de infirmandis poenis caelibatus et orbitatis	8, 57 =
	17 de iure liberorum	8, 58 =
	18 de maternis bonis et materni generis et cretione sublata	6, 60 =
	19 de bonis quae filiisfamilias ex matrimonio adquiruntur	6, 61 de bonis quae liberis in potestate constitutis ex matrimonio vel aliter adquiruntur <i>cet.</i>
THEODOSIANI LIBER NONVS		
Iust. 9, 2, 1—12	1 de accusationibus et inscriptionibus	9, 2 =
	2 de exhibendis vel transmittendis reis	9, 3 =
	3 de custodia reorum	9, 4 =
	4 si quis imperatori maledixerit	9, 7 =
Iust. 9, 8, 1. 2	5 ad legem Iuliam maiestatis	9, 8 =
	6 ne praeter crimen maiestatis servus dominum . . . accuset	
Iust. 9, 9, 1—27	7 ad legem Iuliam de adulteriis	9, 9 ad l. I. de ad. et de stupro
	8 si quis eam, cuius tutor fuerit, corruperit	9, 10 =
	9 de mulieribus, quae se servis propriis iunxerunt	9, 11 =
Iust. 9, 12, 1—5	10 ad legem Iuliam de vi publica et privata	9, 12 =
	11 de privati carceris custodia	9, 5 de privatis carceribus inhibendis
	12 de emendatione servorum	9, 14 =
	13 de emendatione propinquorum	9, 15 =
Iust. 9, 16, 1—8	14 ad legem Corneliam de sicariis	9, 16 =
	15 de parricidio	9, 17 de his qui parentes vel liberos occiderunt
Iust. 9, 18, 1. 2	16 de maleficis et mathematicis et ceteris similibus	9, 18 =
Iust. 9, 19, 1	17 de sepulcris violatis	9, 19 =

GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
Iust. 9, 20, 1—15	18 ad legem Fabiam	9, 20 =
Iust. 9, 22, 1—20	19 ad legem Corneliam de falso	9, 22 =
	20 victum civiliter agere criminaliter posse	9, 31 quando civilis actio criminali praeiudicet et an utraque ab eodem exerceri potest
	21 de falsa moneta	9, 24 =
	22 si quis solidi circulum <i>cet.</i>	
	23 si quis pecunias conflaverit <i>cet.</i>	
	24 de raptu virginum vel viduarum	9, 13 de raptu virginum seu viduarum nec non sanctionialium
	25 de raptu vel matrimonio sanctionialium virginum vel viduarum	
	26 ad legem Iuliam de ambitu	9, 26 =
	27 ad legem Iuliam repetundarum	9, 27 =
	28 de crimine peculatus	9, 28 =
	29 de his qui latrones . . . occultaverint	9, 39 =
	30 quibus equorum usus concessus sit <i>cet.</i>	
	31 ne pastoribus dentur filii nutriendi	9, 38 =
	32 de Nili aggeribus non corrupendis	9, 30 de seditiosis et his qui plebem audent contra publicam colligere disciplinam
	33 de his qui plebem audent contra publicam colligere disciplinam	
	34 de famosis libellis	9, 36 =
Iust. 9, 41, 1—15	35 de quaestionibus	9, 41 =
	36 ut intra annum criminalis quaestio terminetur	9, 44 ut intra certum tempus criminalis quaestio terminetur
Iust. 9, 42, 1	37 de abolitionibus	9, 42 =
	38 de indulgentiis criminum	
Iust. 9, 46, 1—6	39 de calumniatoribus	9, 46 =
Iust. 9, 47, 1—15	40 de poenis	9, 47 =
	41 ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare	9, 48 =
Iust. 9, 49, 1—6	42 de bonis proscritorum seu damnatorum	9, 49 =
Iust. 9, 51, 1—12	43 de sententiam passis et restitutis et liberis eorum	9, 51 =
	44 de his qui ad statuas confugiunt	1, 25 =
	45 de his qui ad ecclesias confugiunt	1, 12 =

THEODOSIANI LIBER DECIMVS

Iust. 10, 1, 1—5	1 de iure fisci	10, 1 =
	2 de domibus ad rem privatam pertinentibus <i>cet.</i>	
	3 de locatione fundorum iuris emphyteutici et rei publicae et templorum	11, 71 de locatione praediorum civilium vel fiscalium sive templorum sive rei privatae vel dominicae
	4 de actoribus et procuratoribus et conductoribus rei privatae	11, 72 de conductoribus et procuratoribus sive actoribus praediorum fiscalium et domus Augustae

GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
	5 qui conductores rei privatae fidei- iussores exigi non debent	
	6 de grege dominico	11, 76 =
	7 de Caesarianis	
Iust. 10, 10, 1	8 de bonis vacantibus	10, 10 de bonis vacantibus et de incorporatione
	9 de incorporatione	
Iust. 10, 11, 1—4	10 de petitionibus et ultro datis et delatoribus	10, 11 de delatoribus 10, 12 de petitionibus bono- rum sublatiis
	11 de his qui se deferunt	10, 13 =
	12 si vagum petatur mancipium	
	13 de petitoribus et desistentibus	
	14 si petitionis socius sine herede de- fecerit	10, 14 si liberalitatis imperia- lis socius s. h. d.
	15 de advocato fisci	2, 8 =
	16 de fisci debitoribus	10, 2 de conueniendis fisci de- bitoribus
	17 de fide et iure hastae	10, 3 de fide et iure hastae fiscalis et de adiectionibus
	18 de thesauris	10, 15 =
	19 de metallis et metallariis	11, 7 de metallariis et metallis et procuratoribus metallo- rum
	20 de murilegulis et gynaeceariis et monetariis et bastagariis	11, 8 =
	21 de vestibis holoveris et auratis	11, 9 =
	22 de fabricensibus	11, 10 =
	23 de classicis	11, 13 =
	24 de his qui cum dispensatore con- traxerunt	10, 6 de his qui ex publicis rationibus mutuum pecu- niam acceperunt
	25 de privilegiis domus Augustae	11, 75 =
	26 de conductoribus et hominibus do- mus Augustae	11, 72 de c. et procuratoribus sive actoribus praediorum fiscalium et d. A.
THEODOSIANI LIBER VNDECIMVS		
Iust. 10, 16, 1—3	1 de annona et tributis	10, 16 =
	2 tributa in ipsis speciebus inferri	
Iust. 4, 47, 1	3 sine censu vel reliquis fundum con- parari non posse	4, 47 =
	4 ne conlatio per logografos celebretur	
	5 de indictionibus	10, 17 =
	6 de superindicto	10, 18 =
	7 de exactionibus	10, 19 de exactionibus tribu- torum
	8 de superexactionibus	10, 20 =
	9 de distrahendis pignoribus, quae tributorum causa tenentur	10, 21 de capiendis et distra- hendis pignoribus tribu- torum causa
	10 ne operae a conlatoribus exigantur	10, 24 =
	11 ne damna provincialibus infigantur	
	12 de immunitate concessa	10, 25 de immunitate nemini concedenda

GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
	13 si per obreptionem fuerit inpetrata	
	14 de conditis in publicis horreis	10, 26 =
	15 de publica comparatione	10, 27 ut nemini liceat in coemptione specierum se excusare <i>cet.</i>
	16 de extraordinariis sive sordidis muneribus	10, 48 de excusationibus munerum
	17 de equorum conlatione	
	18 qui a praebitione tironum et equorum excusentur	
	19 de conlatione fundorum patrimonialium vel enfyteuticorum et rei privatae	11, 65 =
	20 de conlatione donatarum vel relevatarum possessionum	10, 28 de collatione donatarum vel relevatarum <i>cet.</i>
	21 de conlatione aeris	10, 29 =
	22 ne conlationis translatio postuletur	
	23 de protostasia	
	24 de patrociniis vicorum	11, 54 ut nemo ad suum patrocinium suscipiat vicos vel rusticanos eorum
	25 de quadrimenstruis brevibus	1, 42 =
	26 de discussoribus	10, 30 =
	27 de alimentis quae inopes parentes de publico petere debent	
	28 de indulgentiis debitorum	
	29 de relationibus	7, 61 =
Iust. 7, 62, 1—11	30 de appellationibus et poenis earum et consultationibus	7, 62 de appellationibus et consultationibus
	31 de reparationibus appellationum	7, 63 de temporibus et reparationibus appellationum seu consultationum
	32 de secundo lapsu	
	33 de dilationibus ex consensu	
Iust. 7, 67, 1	34 de his qui per metum iudicis non appellaverunt	7, 67 =
Iust. 7, 66, 1—5	35 si pendente appellatione mors interverit	7, 66 =
Iust. 7, 65, 1	36 quorum appellationes non recipiantur	7, 65 =
	37 si de momento fuerit appellatum	7, 69 si de momentaria possessione fuerit appellatum
	38 de possessione ab eo, qui bis provocaverit, transferenda	
Iust. 4, 20, 1—8. 4, 21, 1—14	39 de fide testium et instrumentorum	{ 4, 20 de testibus 4, 21 de fide instrumentorum <i>cet.</i>
THEODOSIANI LIBER DVODECIMVS		
Iust. 10, 32, 1—13	1 de decurionibus	10, 32 de decurionibus et filiis eorum <i>cet.</i>
	2 de praebendo salario	10, 37 =
	3 de praediis et mancipiis curialium sine decreto non alienandis	10, 34 =

GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS	
Iust. 10, 43, 1-4	4 de inponenda lucretivis describtione	10, 36 =	
	5 quemadmodum munera civilia indicantur	10, 43 =	
	6 de susceptoribus, praepositis et arcariis	10, 72 =	
	7 de ponderatoribus et auri inlatione	10, 73 =	
	8 de auri publici prosectoribus	10, 74 =	
	9 de his, quae ex publica conlatione inlata sunt, non usurpandis	10, 75 =	
	10 ne praefectianus exactoris . . . fungatur officio		
	11 de curatoribus kalendarii et fideiussores eorum		
	Iust. 10, 65, 1-3	12 de legatis et decretis legationum	10, 65 de legationibus
		13 de auro coronario	10, 76 =
		14 de irenarchis	10, 77 =
15 de centurionibus			
Iust. 10, 52, 1-5	16 de mancipibus		
	17 de his qui numero liberorum vel paupertate excusationem meruerint	10, 52 =	
	18 si curialis relicta civitate rus habitare maluerit	10, 38 =	
	19 de his qui condicionem propriam reliquerunt		

THEODOSIANI LIBER DECIMVS TERTIVS

Iust. 10, 53, 1-5	1 de lustrali conlatione	11, 1 de tollenda lustralis auri conlatione
	2 de argenti pretio quod thesauris infertur	10, 78 =
	3 de medicis et professoribus	10, 53 de professoribus et medicis
	4 de excusationibus artificum	10, 66 =
	5 de naviculariis	11, 2 de naviculariis seu nauticis publicas species transportantibus
	6 de praediis naviculariorum	11, 3 =
	7 de navibus non excusandis	11, 4 =
	8 ne quid oneri publico inponatur	11, 5 =
	9 de naufragiis	11, 6 =
	10 de censu sive adscriptione	11, 58 de censibus et censitoribus et peraequatoribus et inspectoribus
	11 de censitoribus, peraequatoribus et inspectoribus	

THEODOSIANI LIBER DECIMVS QVARTVS

1 de decuriis urbis Romae	11, 14 =
2 de privilegiis corporatorum urbis Romae	11, 15 =
3 de pistioribus et catabolensibus	11, 16 de pistioribus
4 de suariis, pecuariis et susceptoribus vini ceterisque corporatis	11, 17 de suariis et susceptoribus <i>et.</i>
5 de mancipibus thermarum urbis et subvectione lignorum	

GREGORIANVS

THEODOSIANVS

IUSTINIANVS

6 de calcis coctoribus urbis Romae et Constantinopolitanae	
7 de collegiatis	11, 18 de collegiatis et chartopratis et nummulariis
8 de centonariis et dendroforis	
9 de studiis liberalibus urbis Romae et Constantinopolitanae	11, 19 =
10 de habitu, quo uti oportet intra urbem	
11 quibus militaribus ad urbem non liceat accedere	
12 de honoratorum vehiculis	11, 20 =
13 de iure Italico urbis Constantinopolitanae	11, 21 de privilegiis urbis Constantinopolitanae
14 de campo Martio urbis Romae	
15 de canone frumentario urbis Romae	11, 23 =
16 de frumento urbis Constantinopolitanae	11, 24 =
17 de annonis civicis et pane gradili	11, 25 de annonis civilibus
18 de mendicantibus non invalidis	11, 26 =
19 de pretio panis Ostiensis	
20 de pretio piscis	
21 de nautis Tiberinis	11, 27 =
22 de saccariis Portus Romae	
23 de patronis horreorum Portuensium	
24 de mensis oleariis	
25 de frumento Karthaginiensi	
26 de frumento Alexandrino	11, 28 =
27 de Alexandrinae plebis primatibus	11, 29 de Alexandriae primatibus

THEODOSIANI LIBER DECIMVS QVINTVS

1 de operibus publicis	8, 11 =
2 de aquaeductu	11, 43 =
3 de itinere muniendo	
4 de imaginibus imperialibus	1, 24 de statuis et imaginibus
5 de spectaculis	11, 41 de spectaculis et scaenicis et lenonibus
6 de maiuma	
7 de scaenicis	11, 46 de maiuma
8 de lenonibus	
9 de expensis ludorum	11, 42 de expensis publicorum ludorum
10 de equis curulibus	
11 de venatione ferarum	11, 45 =
12 de gladiatoribus	11, 44 de gladiatoribus penitus tollendis
13 de usu sellarum	
14 de infirmandis his, quae sub tyrannis aut barbaris gesta sunt	
15 quibus armorum usus interdictus est	11, 47 ut armorum usus inscio principe interdictus sit

GREGORIANVS	THEODOSIANVS	IVSTINIANVS
	THEODOSIANI LIBER DECIMVS SEXTVS	
	1 de fide catholica	1, 1 de summa trinitate et de fide catholica et ut nemo de ea contendere audeat
	2 de episcopis, ecclesiis et clericis	1, 2 de sacrosanctis ecclesiis et de rebus et privilegiis earum
	3 de monachis	1, 3 de episcopis et clericis . . . et monachis <i>et.</i>
	4 de his qui super religione contendunt	1, 4 . . . ut nemo de (religione) contendere audeat
	5 de haereticis	1, 5 de haereticis et Manichaeis et Samaritis
	6 ne sanctum baptismum iteretur	1, 6 =
	7 de apostatis	1, 7 =
Iust. 1, 9, 1. 2	8 de Iudaeis, caelicolis et Samaritanis	1, 9 de Iudaeis et caelicolis
	9 ne Christianum mancipium Iudaeus habeat	1, 10 ne Christianum mancipium haereticus vel paganus vel Iudaeus habeat <i>et.</i>
	10 de paganis, sacrificiis et templis	1, 11 =
	11 de religione	

In hac tabula quamquam per primos quinque libros rubricae multae desiderantur, quae fuerunt in Theodosiano integro (ita tertius liber titulos habuit triginta duos, quorum supersunt unus et viginti), item in libro octavo extremo aliquot videntur periisse, nihilominus apparet Theodosianum per libros II. III. IIII dispositum esse ad ordinem edicti praetoris urbani aliquoties tamen amplificatum, ut in secundo locus de iurisdictione auctus est, in tertio non de re uxoria sola agitur, sed de universo iure nuptiarum. Sed ad hanc partem edictalem accesserunt ea quae continentur tam in libro primo quam in duodecim posterioribus. In iis quae praecipue agnoscitur ordinatio (nam non paucae rubricae vix ad aliquam legem certam exigi poterunt) haec est.

- I, 1—4 de iure et legibus
- 5—84 de magistratibus administrantibus (similia etiam edictum in principio habuit)
- V, 1—4 de hereditatibus iuris civilis
- 12—19 de fundis colonisque patrimonialibus
- VI totus de dignitatibus
- VII totus de re militari
- VIII, 1—11 de apparitoribus
- 12—15 de donationibus
- 16—19 de caelibatu et orbitate et de liberis
- VIII totus de delictis
- X totus de iure fisci
- XI, 1—28 de tributis
- 29—39 de appellationibus
- XII totus de re municipali
- XIII totus de mercatoribus naviculariis agricolis
- XIII totus de iure Romae Constantinopolis Karthaginis Alexandriae
- XV, 1—4 de operibus publicis
- 5—12 de voluptatibus populi
- XVI totus de rebus ecclesiasticis

Haec rerum compositio, quae in scriptis hodie servatis non comparet ante Theodosianum, si quaerimus unde venerit, respondet quodammodo ipse imperator corpus confectum esse ad similitudinem Gregorianae atque Hermogenianae codicis. Hunc ut mittamus (nam ex Hermogeniano cum libri nusquam citentur, sed solae rubricae, probabile est eum proprio destitutum Gregorianum ordinem retinuisse), Gregoriana excerpta in breviarium recepta (p. 224 seq. Krueger), quorum locus certus est, ostendunt libros eius decem primos et ipsos dispositos fuisse ad edictum praetoris et ita eorum ordinem convenire cum Theodosiano; nisi quod titulum unum (C. Th. 2, 31. 32 = Iust. 4, 26) 'quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur' Gregorianus ad edicti formam collocat ante titulum 'si certum petatur', Theodosianus cum Iustiniano eos titulos invertit. Liber decimus Gregoriana habens secundum excerpta illa titulum 'quibus res iudicata non noceat' (= Iust. 7, 56) tractavit partem edicti extremam 'de re iudicata'. At post librum decimum quos titulos quo ordine habuerit Gregorianus, parum intellegitur; quae inde citantur cum numero libri et rubrica haec tantum sunt:

lib. XII	tit. De sponsoribus et fideiussoribus	(lex Rom. Burg. 14, 7)	
lib. XIII	[tit. De donationibus?]	(Vat. fr. 266 ^a . 272. 285. 286. 288; cf. 270: 'Hermogenianus titulo de donationibus')	
lib. XIII	tit. De patria potestate	(epit. Visigoth.)	
lib. XVIII	tit. De accusationibus	(Coll. 3, 4)	
lib. *III	tit. Ad legem Corneliam de sicariis et veneficis	(Coll. 1, 8)	} librorum numeri corrupti sint } necesse est, cum Gregorianus } in l. I—X edictum sequatur
lib. *VII	tit. De maleficis et Manichaeis	(Coll. 15, 3)	

Addi potest ex Hermogeniano, qui libros non habet, titulus 'de iure fisci'. Titulus de sponsoribus et fideiussoribus quomodo Gregoriana libro XII inseri potuerit, non perspicio. At de donationibus titulus evidenter respondet Theodosiano 8, 12, item titulus 'de patria potestate' similibus Th. 8, 17—19; item titulus de accusationibus redit in Theodosiano 9, 1 ibidemque adsunt tituli de sicariis 9, 14, de maleficis 9, 16. Respondebat igitur Gregoriana liber XIII aliquatenus certe Theodosiana libro octavo, item Gregoriana liber XVIII Theodosiana libro nono, titulus 'de iure fisci' Theodosiana decimo poteritque non sine aliqua specie veri conici iuris Romani ampliationem eam, quae ad rubricas edictales adiunxit complures derivatas alias ex iure civili, alias ex partibus iuris publici privatique neque in praetorio iure neque in civili repraesentatis, in summa re redire ad Gregorii opus magnum et passim usitatum. Confirmat coniecturam Iustinianus codex, quem supra composui cum Theodosiano. Nam quamquam multa transposuerunt prudentes Iustiniani non raro contra ordinationem vetustam (ita titulum 'de vectigalibus et commissis' Th. 4, 13 collocatum loco antiquo edictali inde motum cum monopoliiis similibusque 4, 61 composuerunt) adeoque imperite (ut praetorem recte Th. 6, 4 collocatum inter dignitates et ab ipsis 12, 2 ibidem relictum praeterea posuerunt perperam 1, 39 inter administratores), duo codices in ordinatione simili fundamento innituntur, modo retineas Theodosiana librum XVI a Iustinianis factum esse primi partem priorem, illius libros VI et VII et VIII partem priorem respondere Iustiniano XII, illius libri VIII partem posteriorem et totos VIII—XV redire in Iustiniana sylloge in libri VIII parte posteriore et libris VIII. X. XI. Secutos autem esse compilatores Iustinianos non solum Theodosianum, sed simul Gregorianum propterea probabile est, quod cum ex hoc constitutiones permultas receperint, magna ex parte eas rettulisse videntur eodem ordine et sub titulis iisdem, ut legebantur in Gregoriana. Quatenus adsunt in Iustiniano sub rubricis in Theodosiano redeuntibus, supra ad laterculum nostrum eas adnotavi; quod deficiunt fere ibi, ubi agitur de rebus publicis administrandis, inde explicandum est, quod eiusmodi constitutiones vitam brevem habere solent. — Poterit igitur ordo, quem in amplissimo opere Gregorius secutus est, aliquatenus reconcinnari adhibitis codicibus duobus Theodosiano teste longe fideliore et pleniore et Iustiniano. Sed eiusmodi temptamina abhorrent ab editione Theodosiana.

Constitutiones imperatorias prudentes aetatis Diocletianae Gregorius et Hermogenianus quatenus ad fori usum spectabant collegerunt tam ad magistratus directas quam ad privatos corporave, etiam sub edicti forma palam propositas (ut Collat. 6, 4; Iust. 10, 32, 2 cet.).

Iam constitutiones Theodosius colligi iubet *edictorum viribus aut sacra generalitate subnixas* (1, 1, 5) sive *edictales generalesque constitutiones in certis provinciis aut locis valere et proponi iussas* (1, 1, 6) sive breviter *generales* (1, 1, 5). Propter eam causam cum abrogarentur leges imperatoriae omnes ante hunc codicem emissae neque in eum receptae, excipiuntur in promulgando codice *quae habentur apud militem sancta principia vel de titulis publicis expensarum aliarumque rerum gratia quae in regestis diversorum officiorum relata sunt* (Theodosius nov. 1). Significantur omnino licet imperfecte constitutiones non generales. Constitutio generalis quid significet, infra capite decimo in praemissis ad constitutionum conspectum explicabitur; hoc loco sufficiet breviter monere praeteritas esse cum constitutiones imperatorum non legitimorum, sicuti recte observat auctor chronicorum Gallicorum (p. XI), nam Licinii, Magnentii, Maximi reliquorumque 'tyrannorum' constitutiones nullae in hoc corpore reperiuntur, tum eorum omnium, qui fuerunt ante Constantinum primum. Hoc mandatum eo videtur spectare, quod anteriores collectae extarent in voluminibus Gregoriano et Hermogeniano; attamen diligentius quaerenti apparebit eam causam non esse primariam. Nam Gregorii sylloge cum videatur edita esse a. 295 et in eo finivisse, Hermogeniani corporis editio ea, quam adhibuerunt prudentes Iustiniani quamque item Theodosius videtur respexisse, publicata est regentibus imperium Constantino et Licinio pervenitque certe ad a. 314 (Iust. 3, 1, 8 + 7, 22, 3); contra constitutionum in Theodosianum receptarum antiquissima est 10, 10, 1 + 13, 10, 1 data a. 312/3; tria igitur haec corpora non recte continua creduntur. — Vere mihi videntur corpora duo antiquiora ipsa sua natura differre a Theodosiano, illa profecta esse ex imperii ordinatione Augusta, secundum quam princeps ius respondendi sive legum interpretandarum habuit, non habuit ius legis generalis dandae (*Staatsrecht* 2°, 881 seq.), Theodosianum pendere ex iure imperatorio pleniore, eo scilicet quod explicat sub Ulpiani nomine prudens aliquis posterior Dig. 1, 4, 1 (cf. *Staatsrecht* 2°, 876 not. 3). Adsumpsit id omnino non re (id enim longe ante factum est), sed nomine et expressim Constantinus primus, quem ob eam causam ni fallor imperator Iulianus reprehendit utpote *novatorem turbatoremque priscarum legum et moris antiquitus recepti* (Ammianus 21, 10, 8). Propterea constitutiones directae ad privatos, quales etiam imperatorum post Constantinum aliquot ex corporis Hermogeniani editione postrema adfert auctor Consultationis veteris iurisconsulti, nullae sunt in Theodosiano habendaeque sunt, quae in eo leguntur, omnes pro legibus, aut directae ad populum senatumque aut per magistratus publice propositae. Quamquam hac lege posita fines inter constitutiones recipiendas et omittendas non absolute Theodosius determinavit; constitutiones enim ad corpora directae, quae passim inveniuntur in Theodosiano, ad sacram generalitatem vix recte adspirant et omnino ex rescriptis ad magistratus datis quatenus essent generalia, necessario pendebat a compositorum arbitrio. Sed hoc religiose videntur observasse, ut excluderent constitutiones omnes emissas ad homines privatos. Ceterum tabula infra cap. decimo proposita continentur nomina eorum, ad quos directae sunt constitutiones in Theodosianum receptae, per genera composita.

Earum virium eorumque temporum, quae modo indicavimus, cunctas constitutiones colligi iussit Theodosius etiam mutatas postea vel sublatas. Corporis formati Constantinopoli constitutionum Orientalium postrema data est a. 437 Mart. 16 (6, 23, 4), scilicet anno fere ante publicatum codicem a. 438 Febr. 15, Occidentalium postrema Ravennae a. 432 (6, 23, 3). Mandato quatenus compilatores satisfacere potuerint, pendet a quaestione, unde sumpserint imperiales constitutiones eo magis perplexa, quod tota in coniectura posita est, neque proprie Theodosiano editori de ea re tractandum est. Equidem quid sentiam, cum alibi (*Zeitschrift der Savigny-Stiftung, röm. Abth.*, vol. 21 [1900] p. 164—175) exposuerim, hoc loco breviter repetam plenum constitutionum illarum apparatus compilatoribus nequaquam praesto fuisse itaque multas horum temporum in Theodosiano desiderari cum alibi tum in ipso eo memoratas; ad Orientem spectantes constitutiones plerasque sumptas esse non tam ex scriniis imperatoris quam ex tabulariis magistratuum Constantinopoli residentium, praeterea quasdam proficisci ex propositis Beryti et ita delatis ad eius scholae antecessores; constitutiones spectantes ad Occidentem pendere fere ex propositione earum publica, subesse videri syllogem aliquam privato labore compositam a iuris perito Karthaginensi. Eas quaestiones ut missas facimus, ita enumerabuntur hoc loco constitutiones

quae cum mutilae receptae sint in Theodosianum, aliunde integrae ad nos pervenerunt numero paucae, sed ad iudicium de Theodosiano ferendo utilissimae:

- 1, 16, 8 Iuliani: in lapidibus duobus repertis Amorgi et Lesbi C. I. L. III, 459 et 14198
 3, 30, 2 + 8, 12, 1 Constantini: Vaticana fragmenta 249
 5, 7, 2 Honorii et Theodosii II: *sylloge Sirmondiana n. 16*
 8, 12, 1 vide 3, 30, 2
 9, 5, 1 Constantini: in lapidibus repertis Patavii C. I. L. V, 2781 et Lytti in Creta C. I. L. III, 12043 et in oppido Tlo in Lycia (C. I. L. III, 12133). Cf. Bruns fontes iuris Romani antiqui ed. 6 p. 249
 9, 7, 6 Valentiniani II, Theodosii I et Arcadii: Collatio leg. Mos. et Rom. 5, 3
 9, 17, 5, 1 Iuliani: Graece inter opera eius epist. 77 (vol. 2 p. 601 Hertlein)
 9, 25, 3 + 16, 2, 44 Honorii et Theodosii II: *Sirmondiana 10*
 9, 45, 4 Theodosii II et Valentiniani III: inter acta concilii Ephesini (Mansi coll. concil. 5, 437) Graece; quamquam lex publicata est lingua utraque, Latinus textus inter acta illa editus versus esse videtur ex Graeco
 13, 3, 4 Iuliani: Graece inter opera eius epist. 25 b
 16, 2, 31 + 16, 5, 46 Honorii et Theodosii II: *Sirmondiana 14*
 16, 2, 35 Arcadii, Honorii, Theodosii II: *Sirmondiana 2*
 16, 2, 39 Arcadii et Honorii: *Sirmondiana 9*
 16, 2, 40 Honorii et Theodosii II: *Sirmondiana 11*
 16, 2, 41 Honorii et Theodosii II: *Sirmondiana 15*
 16, 2, 44 vide 9, 25, 3
 16, 2, 47 + 16, 5, 62 = 16, 5, 64 Theodosii II et Valentiniani III: *Sirmondiana 6*
 16, 5, 49 + 16, 10, 11 Honorii et Theodosii II: *Sirmondiana 12*
 16, 5, 46 vide 16, 2, 31
 16, 5, 62 vide 16, 2, 47
 16, 5, 64 vide 16, 2, 47
 16, 5, 66 Theodosii II et Valentiniani III: inter acta concilii Ephesini Latine et Graece (Mansi 5, 413)
 16, 8, 5 + 16, 9, 1 Constantini: *Sirmondiana 4*
 16, 9, 1 vide 16, 8, 5
 16, 10, 11 vide 16, 5, 49
 16, 11, 3 Honorii et Theodosii II: inter gesta Karthaginiensia (Mansi vol. 4 p. 53. 186).

Corpus disponendum esse ad titulos 'rerum indices' et ubi res requireret constitutionem soluto tenore per partes pluribus eorum inserendam ordinavit imperator, itaque fecerunt sedecimviri. In titulo unoquoque constitutiones ita iubentur collocari, ut *non solum consulum dierumque supputatione, sed etiam ex ipsa compositione vel ordine lectionis temporum ordo comparet* (1, 1, 5); id quod cum leges quoque antiquatae vel immutatae recipiendae essent, necessario requirebatur, ut intellegerent in re forensi libro utentes *validiora esse quae sunt posteriora*. Huic quoque mandato compilatores obtemperarunt ob oedientia suspiciosa; nam sine die et consule vix ulla constitutio remansit et admodum raro inveniuntur contra fastos transpositae.¹⁾ Sed de constitutionum diebus itemque de locis adscriptis quae dicenda sunt, locum invenient capite decimo in praemissis ad conspectum earum per ordinem temporum digestum.

¹⁾ Transpositae sunt 2, 16, 1. 2 [recte 2. 1; traditum ordinem cum factis non congruentem libri plerique ita retinuerunt, ut propter eum subscriptionem interpolarent] — 6, 4, 12 . . . 16 [recte 14. 15. 16. 12. 13] — 7, 8, 2. 1 [recte 1. 2, sicut restituimus, cum librarius errasse videatur] — 7, 8, 7. 8 [recte 8. 7, nisi scr. est in 1. 7 *ian. pro iun.*] — 7, 8, 16. 17 [recte 17. 16; compilatores non attenderunt ad formulam postconsulatus in 1. 16] — 8, 5, 37. 38 [recte 38. 37, nisi in subscriptionibus erratum est] — 10, 1, 14. 15 [recte 15. 14] — 10, 26, 1. 2 [recte 2. 1] — 11, 28, 5. 6 [recte 6. 5 secundum dies subscriptos, sed ordo ipse 5. 6 videtur esse genuinus] — 12, 1, 69. 70 [recte 70. 69] — 12, 1, 89. 90 [recte 90. 89; hic quoque compilatores non attenderunt ad postconsulatum] — 12, 1, 147 . . . 182 [recte 148 . . . 182. 147] — 13, 5, 20. 21 [recte 21. 20] — 16, 8, 2. 3 [recte 3. 2 secundum consules subscriptos; in 1. 3 pro *Gallicano et Symmacho* codex *E* scripsit *Gallicano et Basso*, ut subscriptiones conveniant cum ordine tradito]. Itaque quibusdam locis fieri potest ut ordo qui traditur verus sit subscriptionibus corruptis.

Ipsas constitutiones imperator poni iussit reiectis inutilibus, ut sola verba dispositiva remanerent; ambigua et obscura si qua reperirentur, ea elucidarentur et mutarentur. Syllogae ordinatores significare solent formula *post alia*, praeterea uno loco (2, 10, 6) altera *inter cetera et ad locum* ommissa esse alia ante verba relata, ommissa in fine addita formula *et cetera*. Praeterea quomodo in ea re versati sint, parum liquet, cum paucas tantum constitutiones habeamus aut praeter Theodosianum alibi traditas aut in ipso geminatas; quae de his observanda sunt, infra explicabuntur in capite octavo de textus crisi.

Theodosianus secundum propositum imperatoris enuntiatum in prima illa iussione a. 429 tolli debuit una cum Gregoriano et Hermogeniano substituto novo solas leges in usu retentas complexuro. Sed id propositum Theodosius ipse non videtur retinuisse, cum in constitutionibus a. 435 et 438 eius mentio nulla fiat. Publicatus, ut diximus, Theodosianus in partibus tam Orientis quam Occidentis a. 438 locum suum retinuit in Oriente usque ad a. 529, quo Iustinianus alterum illud inceptum executus abrogatis tribus constitutionum syllogis antiquis suam substituit. Ita Orientis prudentes Theodosianum per breve tantum tempus usurpaverunt, et ibi corpora iuris a longo inde tempore tractata Ulpiani et Papiniani et Gregorianum Theodosianus neque in usu forensi aequavit neque in scholis. Nam in operibus prudentium Byzantium Iustiniano antiquioribus cum subinde inveniantur explanationes legum ab iis adhibitarum, Theodosianus nominatim quod sciam non citatur nisi in scholiis Sinaiticis (c. 1. 2) et fortasse apud Laurentium Lydum de mag. 2, 10 = 3, 23 = 3, 40, nam constitutio Arcadii quam citat relata *ἐν τῷ πάλαι Θεοδοσιανῷ*, omissam autem *ἐν τῷ νεαροῷ*, videtur esse Th. 8, 5, 35 vere Gratiani, nisi tota a Lydo allegata constitutio ficticia est ut alia multa apud eum auctorem et fortasse ibi maxime, ubi auctor provocat ad leges quae fuerunt. Item perraro prudentes Constantinopolitani antiquiores mentionem faciunt constitutionum ex Theodosiano sumptarum, ut Patricius (schol. Bas. 23, 1, 60) meminit constitutionis a. 408 (Iust. 2, 42, 16). Codices denique scripti corporis huius nulli innotuerunt originem trahentes ex Oriente.

Ut breve in Oriente fuit regnum Theodosiani, ita diuturnum in Occidente. In Italiae sane parte maiore per Iustinianum ius antiquum pariter atque in Oriente sublatum est. At reges Germani, qui post sublatum a. 476 Occidentis imperium in his partibus regnabant, ut populares suos suo quemque iure, ita homines Romanos sibi subditos Romano vivere voluerunt. Sane Theodericus († 526) in Italia, Recessuindus (649—672) in Hispania, legum codicibus Gothicis et Romanis communibus editis, Romanum ius sustulerunt; sed remansit id aliquamdiu in Hispania et per longa saecula cum in Italia Longobardorum tum praesertim in Gallia, et inter iuris Romani libros usurpatos in Gallia longe primum locum obtinuit, per Breviarium scilicet, Theodosianus; vere de eo quae habemus, redeunt omnia fere ad eius per Gallias usurpationem per saecula continuatam. Sed quaestiones hae late diffusae et implicatae cum meam provinciam excedant, quod ipse praestare nequeo, suppeditarunt amici. Scilicet intercedente Mitteisio Alfredus Wretschko professor Oenipontanus testimonia de Breviarii Alariciani usu per medium aevum et forensi et scholastico meae causa post Savignium et Haenelium diligenter composuit, ut in Appendice praefationis huius leguntur.

At lex Romana Visigothorum sive, ut post Tilianam (a. 1550) Theodosiani editionem hodie dicere consuevimus, Breviarium Alarici ne hic quidem potest praeteriri; nam non solum magnam Theodosiani partem aut cum paucis aut sola servavit, sed etiam codicum Theodosiani enarratio tam necessario redit ad Breviarii libros, ut de origine eius quae comperimus, hic locum sibi postulent. De ea re cum rerum scriptores taceant, omnia ea veniunt ex praescriptis et subscriptis inventis in exemplaribus, quae sunt haec.

BREVIARII ALARICIANI PRAESCRIPTIO. AVCTORITAS. SVBSCRIPTIO.¹⁾

In Alaricianis quoniam codices adhibui magna ex parte diversos ab usurpatis ad recensendum Theodosianum, indicem praemittere visum est librorum in hoc capite nomi-

¹⁾ Sub hoc titulo quae leguntur, communicata cum collega meo Karolo Zenner item prodierunt breviate in editione eius legum Visigothorum p. 465—467.

natorum. Notae eorum, qui redeunt in apparatu meo Theodosiano, eadem sunt atque editionis; in reliquis retinui fere numeros Haenelianos. In quibusdam et plenis et decurtatis et in Aegidianis plerisque notis abstinui (ut ostendit laterculus subiectos) ipsos indices ponens. De singulis infra suis locis breviter exponetur.

<i>N</i> = Parisinus 4404	} Breviarii pleni (plerique libri cum a capite mutili sint, ut <i>HOECPLM</i> , utrum habuerint Alariciana necne, ignoratur)
<i>S</i> = Parisinus 4405	
<i>11</i> = Parisinus 4406 f. 57—59	
<i>17</i> = Vaticanus Ottobon. 2225	
<i>24</i> = Montispessulanus 136	} Breviarii decurtati
<i>27</i> = Parisinus 4408	
<i>29</i> = Parisinus 4410	
<i>37</i> = Ambrosianus C. 276 inf.	
<i>38</i> = Leidensis Voss. q. 47	
<i>39</i> = Varsoviensis antea Kelleri	
<i>43</i> = Berolinensis q. 150	
<i>44</i> = Parisinus 9652 (= suppl. Lat. 779) Vaticanus reginae 1050	} Epitomae Monachi
<i>64</i> = Berol. Phillipps. 1735 Leidensis publ. q. 119 Leidensis univ. 114	
<i>A</i> ¹ = Parisinus 4409 f. 144 Parisinus 4416 Parisinus 4417 Parisinus 4626 Parisinus 4633 Parisinus 4696 Parisinus <i>nouv. acq. Lat.</i> 204 Vaticanus reg. 991 Sanpaulianus	} Epitomae Aegidianae

I. [PRAESCRIPTIO BREVIARII].

Praescriptionem non habent ex libris plenis a capite integris NA; habent suo loco ante Commonitorium libri scripti duo, codex Parisinus 4405 (= S cum inde descripto Parisino 16001) ex plenis et epitomae Monachi liber Berolinensis Phillippsianus n. 1735 (= 64; in hoc libro plura evanuerunt). Decurtatus Montispessulanus 136 (= 24) Commonitorio praemittit verba hinc sumpta: in hoc corpore continetur tota lex Romana. Post Commonitorium eandem exhibent decurtati quattuor Parisini 4408 (= 27) et 9652 (= 44), Berolinensis q. 150 (= 43), Varsoviensis Kellerianus (= 39; non vidi, dedi v. l. ad Haenelium). Habet eam ex cod. S Quaciana editio a. 1566.

In hoc corpore continentur
leges sive species iuris
de Theodosiano vel de diversis libris
electae vel, sicut praeceptum est, explanatae
anno XXII regnante domno Alarico rege p. Chr. 506
ordinante viro inlustre Goiarico comite.

2 species] mores speties 27 3 teodosiano *S* | alarici 64, regnante alarici regi (regi om. 27*)
uel de] de 27. 39. 43. 44, et Cui. 4 elec- | 27, regnante alarici 43, regni alarici 39. 44
tae] edictae 27. 44 uel] et Cui. explanatae] | 6 viro inlustre (-tri Cui.)] uir inluster 27. 39.
exemplatae 64, explanari 27. 39. 43. 44 5 xxii] | 43. 44, evanuit 64 goiarico] *S*, gotharico
S, xxi 27. 39. 43. 44, evanuit 64 regnante | 27. 39. 43. 44, evanuit 64 in fine add. fili-
domno alarico rege] *S*, ... riosissimi regis | citer 64, faliciter 27. 44, feliciter explicat 43

II. EXEMPLAR AVCTORITATIS.

exemplar auctoritatis] *S.* 64 Cui., auctoritas (auctori 27) alario regis (rege *N.*) *N.* 11. 27. 29 *A*¹ et *Aegidiani reliqui*

*Commonitorium habent loco antiquo, scilicet post breviarum praescriptionem (breviatam in Montispezz.) tres libri modo laudati, Parisinus 4406 (= S) integri operis et decurtatus Montispezz. 136 (= 24) et epitomae Monachi quae dicitur codex Berolinensis (= 64), qui solus ex tot codicibus Alaricianis praescriptionem auctoritatem subscriptionem omnes tres et suis quidem locis exhibet. Eundem auctoritatis textum exhibent, ut monstrat varia lectio, breviarum libri quattuor, Parisinus 4406 f. 57—59 (= 11) fortasse olim plenus et decurtati tres Parisinus 4410 (= 29), Ambrosianus C 276 inf. (= 37, sed parte folii inferiore deperdita), Lugdunensis Voss. q. 47 (= 38). Omissa praescriptione habet Commonitorium ex libris plenis Parisinus 4404 (= N); praescriptione transposita, ut supra dictum est, decurtati quattuor, Parisinus 4408 (= 27), Parisinus 9652 (= 44), Varsoviensis Kellerianus (= 39), Berolinensis Lat. q. 150 (= 43). Praescripta sunt verba incipit liber legum in Parisinis 4406. 9652 et Berolinensi q. 150; tractatus de gradibus in Parisino 4406. Sequitur textus Theodosiani in Parisinis 4406. 4408. 9652, Ambrosiano C 276 inf., Berolinensi q. 150; rubricae in Montispezzulano 136; formulae de trina concentione et de litis expensis in Parisinis 4406. 4410 et in Leidensi Voss. q. 47, quae adnotavi, quoniam faciunt ad codicum parentelas determinandas. Denique auctoritas est in epitomae Aegidianae libris compluribus Paris. 4409 f. 144 = *A*¹. 4416. 4417. 4626. 4633. 4696. nouv. acq. Lat. 204; Vaticano reg. 991; Leidensibus duobus publ. q. 119 et univ. 114; Sanpauliano. — Adfuit Commonitorium in breviario pleno tam in prototypo classis prioris, cuius est codex *N.*, quam in prototypo posterioris, cuius est codex *S.*; sed tamen diversitas prototyporum eorum hic quoque apparet maxime inde quod v. 15 vocabulum pertinere omittunt et *N.* plenus et reliqui omnes. — Horum codicum, quos praeter Varsoviensem omnes ipse tractavi vel descriptos habui, dedi lectionem plenam, nisi quod in Aegidianis solius *A*¹ lectionem plenam rettuli, praeter eum attendi potissimum ad Parisinum 4496 a reliquis passim descendente. Ad archetypum ab *S.* diversum, scilicet datum non Timotheo, sed fortasse Nepotiano, redit codex 24 ab *S.* alibi passim recedens, sed habens, pariter atque *S.*, v. 15 verbum pertinere. Commonitorium quod abest a codice *A.*, inde explicatur, quod is integrum Theodosianum magis refert quam breviarium. — Editores antiquiores, etiam Tilius pendunt ab epitome Aegidiana; Cuiacius a. 1566 emendationem, non emendatam dedit ad codicem Ranconeti = *S.* adiecta Karolingica subscriptione ex codice ignoto; in altera editione a. 1586 per Pithoeum adsumpsit codicem Parisinum 4406 = 11.*

Commonitorium Timotheo v. spectabili comiti.

Utilitates populi nostri propitia divinitate tractantes hoc quoque, quod in legibus videbatur iniquum, meliore deliberatione corrigimus, ut omnis legum Romanarum et antiqui iuris obscuritas adhibitis sacerdotibus ac nobilibus viris in lucem intellegentiae melioris deducta resplendeat et nihil habeatur ambiguum, unde se diuturna aut diversa iurgantium inpugnet obiectio. Quibus omnibus enucleatis atque in unum librum pruden-

1 commonitorium timotheo v. spectabili comite (-ti *S*^b Cui.)] *S.* Cui., cum (sequentis evanuerunt) 64, incipit prologus ex corpore theodosiani commonitori(?)u(?)m(?) .... pot(?)i(?) | aum (sequitur spatium vacuum) men is (sic) in codice 24 legi, esse potuisse commonitorium ad Nepotianum amen scripsit ad me loco diligenter examinato Max. Bonnet, om. reliqui, sed in fine explicit commoneturium 38 2 utilitatis 11. 24. 27. 29. 37. 43, utilitatis *N.*, utilitas 38, utilitate 64 tractantis 11. 29. 38 legibus] iure *N.* 11. 29. 37. 38. 64 *Pith.* (ex 2) Cuiac. (1586) 3 videbatur] habebatur 11. 64 *Pith.* (ex 2) Cuiac. (1586), habebantur *N.*, habeatur 29. 37. 38 iniquum] esse iniquum 24 meliore] meliori *S.* 27. 43. 44 *A*¹, meliora 24

corrigimus] corregimus *S.* 11. 24. 27. 37. 43, corregimur 29. 38. 64 omnes *N.* 27. 37. 43. 44. 64 *A*¹ Tilius, omne 11. 29. 38 romana] romanorum 24. 27. 29. 38. 44 *A*¹ 4 iuris] iuri 38 adhibitis] addebitis 11. 29, adeditis 38, adhibetur 27 ac] hac *S.* 24 *A*¹ uiris] iuris *Pith.* lucem] legem 24 5 meliores 24 et] quod 11³ nihil] nuper 11. 29. 37. 38. 64 habeatur] habebatur 11. 29. 37. 38. 43^a. 64, habetur 44^a se om. 24^a 6 iurgantium] iurgantia 38, iurgantia *A*¹ aliisque, non omnia exemplaria Aegidiana inpugnat 43. 44 omnibus] hominibus 64, hominibus 38, annibus 24 enucleatis] *S.* 27. 43. 44 *A*¹, enudeatis 24, enuatis 64¹, inoblegatis 11. 29. 38, inobligatis 37, inuolutis *N.*

tium electione collectis haec quae excerpta sunt vel clariori interpretatione composita venerabilium episcoporum vel electorum provincialium nostrorum roboravit adsensus. Et ideo, secundum subscriptum librum qui in thesauris nostris habetur oblatus, librum tibi pro discingendis negotiis nostra iussit clementia destinari, ut iuxta eius seriem universa 10 causarum sopiatur intentio nec aliud cuicumque aut de legibus aut de iure liceat in disceptatione proponere, nisi quod directi libri et subscripti viri spectabilis Aniani manu sic ut iussimus ordo complectitur. Providere ergo te convenit, ut in foro tuo nulla alia lex neque iuris formula proferri vel recipi praesumatur. Quod si factum fortasse constiterit, aut ad periculum capitis tui aut ad dispendium tuarum pertinere noveris facultatum. Hanc vero praeeptionem directis libris iussimus adhaerere, ut universos ordina- 15 tionis nostrae et disciplina teneat et poena constringat.

Recognovimus.

Dat. III non. Feb. anno XXII Alarici regis Tolosae.

7 electionem 24 excerpta] excerta 27. 43, ex-
cepta 24. 44. 64 A¹, scripta 11. 29. 37. 38 uel
om. 11. 38 clariore 11. 24. 29. 37. 38, clario-
rem 64 interpretationem 64 8 absensus 38
et om. 64 9 secundum om. 27. 43. 44 et
libri Aegidiani praeter Par. 4696 subscrip-
tum] scriptum N librum om. 38 qui] quae 24
thesauris] tabulis Tilius Cuiac. (text.) nostris]
nostros N, om. 27. 43. 44 A¹ Tilius Cuiacius
(text.) habetur] habeatur 24^a oblatus] NS.
11. 24. 27. 38. 43. 44 A¹, ablatos (?) 37, oblatum
Cuiacius (marg.), collectus Tilius Cuiacius (text.)
librum] librus 24, om. 27. 43. 44^b et Aegidiani
quidam et Tilius et Cuiacius tibi] reliqui et
ex Aegidiani Par. 4696, goiarici comitis (al.
comite vel comiti) Aegidiani plerique, goiarico
comiti Tilius Cuiacius (text.) interpolantes
10 discingendis] N, distinguendis S. 24, discu-
tendis (-tis 38) 11. 29. 37. 38. 64 Pith. (ex 2) et
ex Aegidiani Paris. 4696 et Cuiacius (1586),
distringendis 27. 43. 44 et Aegidiani plerique et
Til. Cui. (1586) ut] et 24 uniuersa] uni-
uersarum Aegidiani plures 11 sopiatur]
supiatur 11¹, subiatur 24, suscipiatur 11²
nec] ne 38. 64 et ex Aeg. Paris. 4696 aliud]
aliud 11. 29. 38 cuiuscumque 24 aut
de leg.] aut leg. N. 37, audient leg. 38
aut de iure] audire 38 12 proponere om. 38
directi] relictii 11. 38 subscripti] supra
scripti Aegidiani plerique, subscriptionem 24
spectabilis] expectabilis 11. 29. 38 A¹, inlustris

24 aniani (anniani 11. 27. 43. 44^a) manu
(manus 24. 38. 64)] anianus 29 13 com-
plectitur] complectetur N, complecti 44^a ut
om. 38 14 proferre 24. 29. 38 uel] uel
aut 11¹. 29. 38. 64 recipi] recipe 24, reci 38
si factum] factum si S, si facti 11 fortasse]
forte 11. 29 15 aut ad per.] ad ad per. 43,
tam ad per. N ad disp.] disp. 11 pertinere]
S. 24 soli, om. N. 11. 28 et reliqui, etiam Aeg.
Til. Cui. 16 hanc] hunc 38 praeeptione
27. 38. 43 directis] derictis 29, disrectis 44,
directi 24 libris] libri secuti 24 adhereri
11. 29. 38. 64 uniuersus N. 24. 64, uniuersis
11. 29 16/17 ordinationes 24 18 recogno-
vimus S solus et inde Cuiacius subscr. habent
NS. 11. 29. 38 soli 19 dat.] S, dat. sub die
reliqui et Cui. iiii] iii N anno] annos 38
xxii] xxi legit qui in codice Lugdunensi 303
scripsit praefationem novellarum (Haenel p. 255):
corpus (Theodosianum) postea Visigothorum rex
Alaricus XXI regni sui anno una cum ponti-
ficibus et sacerdotibus nobilibusque viris sub-
tractis illis, quae minus utilia populis videban-
tur, in CLXXVIII titulis compendiauit alarici
regis tolосae] S Cui., regnante alarici regis
(alaricis 38) tolosa (-se 11) 11. 29. 38, tholosa
regnante alarico rege N add. et iterum
anno XX regnante Karolo rege Francorum et
Langobardorum et patricio Romanorum Cui-
acius (1586)

III. SVBSCRIPTIO ANIANI.

Subscriptio Aniani tradita est formis duabus diversis, quarum prior videtur genuina, altera interpolata adsumptis praescriptione et Commonitorio. Illam habent libri Aegidiani soli et loco quidem antiquo post Commonitorium; hanc loco antiquo post breviarium unus codex epitomae Monachi Berolinensis, praeterea loco notam post catalogum aliquem regum Francorum liber unus Breviaris plenus Vaticanus Ottobonianus 2225 et decurtati duo Parisinus 4409 et Vaticanus reginae 1050. — Ediderunt posteriorem Sirmondus opp. vol. 4 ed. Ven. p. 266 repertam post breviarium in duobus codicibus 'nostro' et regio 1097 et Gothofredus proteg. p. CCXXII ex codice regio n. XCVII (scr. MXCVII). Sirmondi 'noster' est Berolinensis eo tempore Claromontanus Iesuitarum, alter tum 'regius 1097' est Parisinus 4409 eo tempore ita notatus.

FORMA A

Anianus vir spectabilis
ex praeceptione gloriosi Alarici regis

hunc codicem
de Theodosiani legibus atque species iuris
vel diversis libris electum
Aduris
anno XXII eo regnante
edidi atque subscripsi

*Sic legitur post Commonitorium in libris
epitomae Aegidianae Parisinis 4409 f. 144.
4416. 4417. 4626. 4633. nouv. acq. 204*

1 an. u. sp. (expectabilis 4416) om. 4409
2 perceptione 4416, ceptione 4626 gloriosi
om. 4416 4 theodosianis 4416 spetie 4417,
sententiis 4416 et sic Aeg.(ed.) T. Cui. 6 ad-
iuris 4626 7 ego 4633

FORMA B

Anianus vir spectabilis
ex praeceptione domni nostri gloriosissimi
regis Alarici
ordinante viro magnifico et inl. Goiarico
com̄
hunc codicem legum iuris
secundum authenticum subscriptum vel
in thesauris editum
subscripsi et edidi
sub die III non. Feb.
anno XXII domni nostri Alarici regis

*Sic legitur et in epitoma Monachi quae
dicitur cod. Berol. Phillippsiano 1735 post bre-
viarium et loco suo nota post catalogum re-
gum Francorum finientem in Pippino, quem
dabimus infra in enumeratione codicum de-
curtatorum, in libris duobus decurtatis Pari-
sino 4409 f. 120 et Vaticano reginae 1050 et
uno pleno Vaticano Ottoboniano 2225*

1 annianus libri expectabilis Ber., scolasticus
Par. Ott. 3 uero magnifico Ber. (ante corr.)
et om. Ber. gairico Ber. 4 hunc om.
Ber. legum iuris Ber. Ott., legum Par.
5 scriptum Ott. editum Ber. Par., traditum Ott.
6 edidi] dedi Ott. 7 iiii] iiii Ott. 8 domno
nostro libri alarici regis] Ber., alarico rege Ott.

Quae in his continentur, ita ordinanda videntur esse.

1. Formata est sylloge ex praeceptione Alarici regis (III, 2). Quae ea continentur cum dicantur sicut praeceptum est explanata (I, 4), item clariori interpretatione composita (II, 7), inde colligemus praeceptionem regis etiam ad interpretationem pervenisse, quam cave credas adsumptam esse ex commentariis anterioribus (cf. quae infra adnotabuntur de cod. Vaticano reginae 520). Immo corpus non vere absolutum esse, sed ex manibus conditorum imperfectum adhuc exemptum et publicatum non solum declarant capita extrema, quae ab homine non imbecillo ita in vulgus edi non potuerunt, sed etiam observationes aliquot temporariae in uno codice antiquissimo P aliquoties distinctae caractere diverso, in multis autem omissae, quas auctor tollere voluit nec potuit, exempli causa¹⁾: hoc de iure addendum est (ad *2, 4, 6); item hic de iure addendum, quid sit fiducia (*5, 1, 3): hic de iure addendum, quae sit poena sacrilegii (*6, 5, 2); hic de iure requiendum de revocandis donationibus (8, 13, 2), item hic de iure addendum, qui calumniatores esse possunt (9, 39, 3); etiam explicatius de retentionibus, quia hoc lex ista non evidenter ostendit, in iure, hoc est in Pauli sententiis sub titulo de dotibus requiendum aut certe in Pauli responsis sub titulo de re uxoria (3, 13, 2; similiter 3, 16, 2). Ad novellam Valentini 34 cum adnotet interpres quae ibi caventur de iudicio episcopali abrogata esse lege posteriore Maioriani, is locus non reperitur in Breviario, quamquam fuit sine dubio in novella Maioriani undecima. Iuris prudens, qui iussu regis Alarici leges explanabat, his locis iuris libros non tam inspexit quam adnotavit inspiciendos esse; sed id eventum non habuit. Ceterum prudentes Alariciani etsi constitutiones multas omiserunt et earum quas receperunt capita quaedam non

¹⁾ Praeter locos in textu laudatos eiusmodi notae reperiuntur *2, 4, 1 (ubi legitur hoc de iure adiectum est errore opinor) — *2, 21, 2 — *4, 6, 8 — 4, 22, 2 (in solo cod. E) — 4, 23, 1 (in solo cod. E) — 5, 1, 1 — 5, 1, 7 — 5, 3, 1 (in solo cod. E) — *16, 7, 3. Codices in his magnopere variant. — Asteriscus designat locos in P scriptos caractere diverso.

- raro in explanatione praeterierunt utpote per se manifesta vel per certas causas inutilia, admissas nusquam mutilarunt (nam Th. 2, 10, 6 sine dubio acceperunt imperfectam a Theodosianis novellaeque Maioriani 11 de episcopali iudicio epitome non venit a prudentibus illis, sed adiecta est postea) et inscriptiones quoque subscriptionesque religiose rettulerunt.
2. Iussu regis sylloge ut fieret ordinavit *Goiaricus comes vir illustris* (I, 6 et fortasse ex interpolatione III^b, 3). Ex dignitate intellegitur hunc apud regem eo fere loco fuisse, quo fuit apud imperatorem praefectus praetorio.
  3. Titulus corporis est *Leges atque* (al. sive) *species iuris de Theodosiano vel* (= et) *de diversis libris electae* (I, 2. III^a, 4).
  4. Corpus per *prudentes* (II, 7) absolutum vel potius pro absoluto traditum est regi et comprobatum a *sacerdotibus ac nobilibus* (II, 4) vel, ut postea dicitur, ab *episcopis et electis provincialibus* (II, 9). Legum Romanarum iurisque Romani in id corpus non recepti usus in futurum interdicitur.
  5. *Authenticum* a rege *subscriptum* (II, 10. III, 5) inlatum est regis scrinii vel, ut hic dicuntur, *thesauris* (II, 10. III, 5).
  6. Authentici exemplaria rex cum *praeceptione* (II, 16) sive *auctoritate* (II tit.) sive *commonitorio* (II, 1) dato Tolosae a. 506 Febr. 2 (II, 19) vel Febr. 3 (III^b, 7) ad singulos comites, provinciarum opinor, iubet transmitti. Eius auctoritatis *exemplar* directum ad Timotheum v. sp. comitem aetatem tulit (II); alterum num extet directum ad Nepotianum, dubium est (adn. ad II, 1).
  7. Anianus v. sp., eum fere obtinens locum quem obtinent apud imperatorem magistri scriniorum, iussu regis exemplaria comonitorio illo praeposito ex authentico descripta ad comites illos directa (II, 12) et sua manu subscripta (II, 12. III^{a-b}) edidit, ex his Timotheum Aduris (III^a, 6; rectius Aturis, hodie *Aire-sur-Adour*; cf. C. I. L. vol. XIII p. 55).
  8. Ita promulgatum corpus Alaricianum inde ab a. 506 pro lege fuit civibus Romanis degentibus sub regibus Wisigothorum tam in Hispania quam in partibus Galliarum quae regibus illis parebant. Gothi ipsi teste Isidoro (hist. Goth. c. 35 chron. min. vol. 2 p. 281) sub rege Eurico (a. 466—485) legum instituta scriptis habere coeperunt; ex hoc corpore Euriciano viri docti credunt superesse legum Visigothorum fragmenta Parisina. Rex Theudis (531—548) constitutionem de litis impensis a se emissam teste codice breviarii Legionensi ei inseruit adiecta hac clausula: 'hanc quoque constitutionem in Theodosiani corporis libro quarto sub titulo XVI adiectam iubemus, ut omnibus scire liceat quae pro omnium salute decreta sunt'. Eam legem datam esse tam Romanis quam Gothis ut dubium non est, ita nequaquam inde colligitur breviarium ipsum apud iudices Gothos in usu fuisse; potuit enim lex illa item inseri corpori Euriciano et, ut non sit inserta, Gothos tenere sub forma edicti regis. Corpus Euricianum deinde idem Isidorus (l. c. c. 51 p. 288) ait emendatum esse et auctum a rege Leovigildo (567—586) revocanturque ad corpus Leovigildianum capita quae inveniuntur inserta legi Visigothorum recognitae a Recessuindo (649—672) non sub nomine regis certi, sed sub praescripto *antiqua*. Tam Euricianum corpus quam Leovigildianum solis Gothis destinatum fuisse non ambigitur itaque in usu ea fuisse simul cum breviario Alariciano; contra Recessuindus (2, 1, 8): 'alienae gentis', inquit, 'legibus ad exercitium utilitatis inbui et permittimus et optamus, ad negotiorum vero discussionem et resultamus et prohibemus; quamvis enim eloquiis polleant, tamen difficultatibus haerent. Adeo cum sufficiat ad iustitiae plenitudinem et perscrutatio rationum et competentium ordo verborum, quae codicis huius series agnoscitur continere, nolumus sive Romanis legibus seu alienis institutionibus amodo amplius con-vexari', non Gothos solos, sed etiam cives Romanos in regno suo degentes suo corpore solo uti iubens. Res eo confirmatur, quod nullus breviarii codex neque pleni neque epitomatorum ex Hispania iunctuit excepto Legionensi illo sine dubio scripto ante Recessuindum.
  9. Usus forensis Breviarii Alariciani sive, ut plerumque appellatur, *legis Romanae* potissimum et viguit et duravit in partibus Galliarum iis quae aut nullo tempore aut

brevi sub Gothis fuerunt, et pendisse videtur non tam a Comonitorio Alariciano (quamquam id quoque aliquem locum in ea re habuisse videtur utpote receptum in epitomas plerasque) quam a iuris Romani legitima agnitione civibus Romanis omnibus et clericis potissimum per diversa regna Gallica degentibus communi; quo item recte trahes, quod passim reperitur breviarium auctum ex Pauli sententiis plenis et Theodosiano novellisque eius item plenis reperiturque item coniunctum cum Ulpiani regulis et lege Romana Burgundionum, posthabito iussu Alarici regis, quo usum librorum iuris Romani aliorum in suo regno interdixerat.

10. Praeterea quaestio oritur, annon breviarii usum forensem Karolus magnus non stabiliverit quidem, sed confirmarit. Nam ut mittamus quod ad exemplar quoddam epitomae Aegidianae denuo breviatae (cod. Ambros. A 46 inf. saec. X) inscriptum 'tituli legum ex corpore Theodosiani breviter succincti' in margine adscriptum est: 'haec capitula a Karolo primo et Pipino filio eius inter leges Francorum receptae sunt'¹⁾ — ea enim verba, cum in eodem volumine inter alia multa etiam excerpta contineantur ex capitulariis Karoli, ad librarii opinionem recte referemus —, adest in editione Comonitorii Cuiaciana a. 1566 ad finem adnotatio haec: 'et iterum recognita' anno XX regnante Karolo rege Francorum et Langobardorum et patricio Romanorum'. Haec adnotatio quamquam non reperitur in ullo codice hodie noto, nihilo minus vix dubium est eam a Cuiacio sumptam esse ex aliquo libro deperdito sive breviarii ipsius sive epitomae Aegidianae; et constat Cuiacium usum esse praeter exemplaria hodie nota uno certe breviarii pleni, Aegidianae autem epitomae sine dubio pluribus hodie deperditis. Accedit quod anno quem subscriptio significat 788 tituli egregie respondent²⁾ neque quicquam videtur obstare, quominus haec excerpta credantur ex capitulario eius aliquo deperdito. Karolus cum dicat in exordio capitularii Aquigranensis a. 809/13 (ed. Boretius vol. 1 p. 170) capitula ea constituisse se ex lege Salica, Romana atque Gombata, probabiliter ut in Salica atque Burgundica ita etiam in Romana cogitavit de certa lege scripta, quae vix alia esse potuit atque Alariciana, et ut extant additamenta ipsius ad legem Ribuariorum (l. c. p. 117) et Baiuvariorum (l. c. p. 157), et res Italicas ordinans ait causas plerasque 'ex Romana seu Langobardorum lege' diiudicari potuisse, quaedam tamen repperisse se iis addenda (l. c. p. 204), potuit similiter ad exemplum Alarici legem Romanam in Gallia receptam emissa constitutione confirmare. Favet ei coniecturae codicum breviarii copia ab aetate Karolingica crescens et, si rationem habemus decurtatorum et epitomatorum, vere ingens. Itaque adnotationi ei fidem cur denegemus, causa nulla est.

De interpretatione sive, ut appellatur in libro *O*, explanatione, quam singulis legibus prudentes Gothi addiderunt, hoc loco non agetur; nam non est aetatis Romanae et expendenda iis, qui rerum medii aevi curam agunt. Ego satis habui textum recensere addito apparatu quoad codices plenos pleno; decurtatos enim sprevi. Libri nostri Breviarii antiquissimi cum aetate ad ipsam prope accedant, nihilominus neque additamenta desunt Alarico posteriora Breviarii libris omnibus communia, sicut demonstrabitur in editione Novellarum, et inveniuntur, quamquam raro, corruptelae quoque similiter omnibus libris communes, ut 3, 12, 3, *7 *certi* vel *certe* pro *terti* — 5, 9, 2, 10 *quem* pro *quoniam* — 12, 1, 47 *praeter* pro *praeterea* — Theod. nov. 22, 2 *praesidio* pro *de residuo*.

¹⁾ Egerunt de sylloge hac Max Conrat, *Geschichte der Quellen und Literatur des röm. Rechts im früheren Mittelalter* 1 (1891) p. 44. 226 et F. Patetta *archivio giuridico* vol. 47 (1891) p. 13 seq. et P. Fournier *Annales de l'Université de Grenoble* vol. 11 (1899) p. 393 seq.

²⁾ Karolus magnus ab a. 774 ad a. 800 ipsis titulis supra relatis usus est annos numerans a die 9 Oct. 768 (Boehmer *regesta imperii* vol. 1 a. 1889 p. LXXIV).